

Les dues vides del Carro Solar de Trundholm

Albert de la Hoz Bofarull
NIA 99727
Facultat d'Humanitats

TREBALL FINAL DE GRAU
CURS 2012/2013
UNIVERSITAT POMPEU FABRA
Desembre 2013

Tutora:
MARIA EUGENIA AUBET SEMMLER

ÍNDEX

AGRAÏMENTS	3
INTRODUCCIÓ	4
PRIMERA PART: LA PREHISTÒRIA	5
1.- L'aparició del Bronze	5
2.- L'expansió del Bronze	6
3.- El Bronze a Europa	9
4.- La transmissió simbòlica	11
5.- El Bronze nòrdic	15
6.- Les religions del Bronze	16
7.- El Carro Solar de Trundholm i la religió	24
8.- El Carro Solar de Trundholm i l'art (i la tecnologia)	28
9.- El Carro Solar de Trundholm i la ciència	29
10.- Conclusió de la "Primera Part"	32
SEGONA PART: LA CONTEMPORENEÏTAT	32
1.- El context històric europeu	32
2.- El context històric danès	34
3.- Nacionalisme i història	35
4.- Nacionalisme i arqueologia	38
5.- L'ús de la Història	41
6.- L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929	47
7.- El Carro Solar de Trundholm és notícia a la premsa	47
8.- El Carro Solar de Trundholm domesticat	51
9.- Orígens del Carro Solar de Trundholm	53
10.- El Carro Solar de Trundholm viatja	55
11.- Mirar cap a l'ahir per projectar el demà	55
12.- Conclusió amb alegoria del poder	57
BIBLIOGRAFIA	60
ANNEXES	64

AGRAÏMENTS

El professor de lingüística Josep Maria Castellà em va suggerir que en el TFG hi podria posar un agraïment, com per exemple, a la Mercè. Crec que és una bona idea i m'hi poso tot seguit.

Com que tinc superades totes les assignatures del grau, em trobo en el moment més dolç de la carrera, quan només he de pensar en el TFG, que està en permanent equilibri entre l'obligació i la devoció. Així, és el moment de valorar per què he arribat a aquest punt dolç, que és l'extrem de la corda, perquè el principi l'hem de trobar quan, després de dos anys de jubilat, estava en un atzucac i va ser la Mercè, la meva esposa, “my best friend” dels darrers quaranta anys, que em va dir que fes una carrera amb un contundent “jo t'ajudo”. Aquest ajut va comportar no participar en les tasques domèstiques. També he d'agrair-li la dedicació diligent a repassar els meus textos. La seva determinació, suport i paciència han estat fonamentals perquè jo hagi arribat amb èxit al final d'aquest periple.

D'altra banda, em sento agraït pel suport moral de la meva filla Elisava i l'ajut en informàtica del meu gendre Manel, així com l'estímul vital que ha representat ser l'avi de la Laia. No em puc estar de recordar la meva mare, que sempre em va inculcar la lectura.

Em sento especialment agraït dels meus amics danesos: el matrimoni Ramon Bosch i Lena Melgaard. El Ramon m'acompanyà per Copenhaguen fent de guia, intèrpret i traductor, mentre que la Lena, que treballa a la Reial Biblioteca de Dinamarca, hi ha fet una gran tasca cercant material com, per exemple, els dos diaris del 1902. Sense oblidar l'hospitalitat i l'ajut del seu fill Adrian.

He d'agrair l'interès i ajut que han representat els aclariments sobre tres llibres en danès que desinteressadament m'ha fet la traductora Ana Sofía Pascual Pape.

Des del primer trimestre, el setembre del 2008, que Josep Maria Castellà ha estat el meu tutor i des d'aleshores ha tingut la bona disposició de dedicar-me un temps cada trimestre, que per a mi ha estat molt útil perquè m'ha permès sentir-me més a casa a la Universitat. D'altra banda, també agraeixo a Maria Eugenia Aubet que des del primer moment cregués en la meva idea de relacionar passat i present a partir d'un objecte de l'Edat del Bronze, que també apareix en els segells de correus.

Per altra banda, mitjançant el correu electrònic, he rebut l'ajut de tres dels més prestigiosos arqueòlegs de l'Edat del Bronze, tres danesos dels que estic moltíssim agraït, que són Fleming Kaul, director del Museu Nacional de Dinamarca; Kristian Kristiansen, professor d'arqueologia a la Universitat de Gotemburg; Marie Louise Sørensen, professora d'arqueologia a la Universitat de Cambridge.

Em sento molt agraït per la sort que he tingut a la UPF amb tots els professors, que no anomeno perquè hi entren tots, tant si es tracta de literatura, com de pensament, art, geografia o història.

INTRODUCCIÓ

El centre d'interès d'aquest treball és el Carro Solar preromà que es va trobar a l'aiguamoll de Trundholm, a l'illa de Sjælland, Dinamarca, l'any 1902. Es tracta d'una escultura de bronze formada per un disc solar tirat per un cavall estilitzat. El disc té una cara amb una làmina d'or que representa el dia i l'altra cara, més fosca, que representa la nit. El disc i el cavall estan fixats a una barra que descansa sobre tres parells de rodes. Mesura 54 (amplada) per 35 (alçada) i per 29 (fondària) centímetres. Des del punt de vista cronològic i per les seves característiques aquest artefacte se situa als voltants de 1400 aC, cal atribuir-lo a l'Edat del Bronze (1500-500 aC), que la histografia determina com els començaments de la configuració d'Europa. Tractarem de relacionar l'antiguitat amb l'actualitat, el passat amb el present. Recorrerem la història per veure com va ser possible de crear, al sud d'Escandinàvia, una escultura que destaca tant per la seva tècnica, amb un contingut científic i amb un significat religiós, com per ser alhora una obra d'art i un objecte bell. Tots aquests aspectes seran tractats a la Primera Part. Nogensmenys tots els artefactes de la Prehistòria, un cop s'han trobat, inicien una segona vida, que no té res a veure amb la primera, sigui en un museu o en una col·lecció privada. Aquest és un fet general de tot allò que l'arqueologia té com a protagonista però que sovint s'escapa de les mans dels propis arqueòlegs i historiadors perquè l'arqueologia, el patrimoni arqueològic i la història són terrenys cobejats pels polítics i en ocasions per iniciatives privades amb finalitats de legitimitat dubtosa. L'arqueologia tanmateix no té un sola veu i alguns arqueòlegs han esperonat els polítics. A la Segona Part no ens detindrem en el passat sinó que posarem el focus en el present per a copçar com es llega el passat i quins són els diferents protagonistes que han sabut donar una nova mirada als artefactes de la Prehistòria perquè l'estudi del passat és determinant per a entendre el present i preparar el futur. El coneixement del passat ens ha de servir no pas per a manipular el present sinó per a rescatar els aspectes positius de la història i no repetir-ne els errors.

PRIMERA PART: LA PREHISTÒRIA

1.- L'aparició del Bronze

Cal constatar en primer lloc que no es pot parlar d'una aparició del bronze sinó de que unes zones que van des del baix Danubi fins a Manxúria (8.000 Km.) formen el que s'anomena Corredor de l'Estepa (iniciat el IV mil.lenni aC fins el segle XIX)¹ junt amb Anatòlia. Aquestes zones, en el seu conjunt, van prendre un lideratge en la metal·lúrgia, així “During the Late Uruk period, wheeled vehicles pulled by oxen appeared as a new technology for land transport.”² Des d'Uruk (3100 aC) i altres ciutats sumèries es va desenvolupar un comerç riquíssim que va impulsar la fundació de diàspores a ciutats del nord i del sud d'Uruk; les del nord formant part de la xarxa del Corredor de l'Estepa, el que feia possible un comerç a llarga distància.

A finals del IV mil.lenni aC va aparèixer a l'extrem occidental del Corredor de l'Estepa la Província Metal·lúrgica Circumpòntica que comprenia tots els països de l'entorn de la mar Negra que durant més de mil anys va subministrar el coure des de les grans mines del Caucas. D'aquestes zones, que van esdevenir molt riques, en varen sorgir unes societats molt estratificades que enterraven els seus morts en kurgans (*túmuls* en tàtar). Des del VII mil.lenni aC es fa servir el coure i des del 4.200 aC el bronze arsenicat. El més antic aliatge de coure amb estany és del 3000 aC a Anatòlia però no es pot assegurar d'on provenia l'estany i es dubta entre Bohèmia, les illes Britàniques, Afganistan i Àsia Central, tot i que s'apunta més cap a orient que cap a occident. Si més no, és el que es desprèn de les anàlisis dels primers bronzes de Pròxim Orient, Troia i l'Egeu.

¹ Evgeny Chernykh (2008), *The “Steppe Belt” of stockbreeding cultures in Eurasia during the Early Metal Age*. Trabajos de Prehistoria 65, Nº 2, Julio-Diciembre 2008. URL: <http://tp.revistas.csic.es/index.php/tp/article/download/149/150> (consulta 4.VII.2013)

² David W. Anthony (2007), *The horse the wheel and language: how Bronze-Age riders from the Eurasian Steppes shaped the modern world* (Princeton: Princeton University Press) 282.

A Mesopotàmia s'havia fet servir la plata com el que ara en diríem patró de plata. Però com que hi havia diferents matèries primeres en joc, el comerç es basava en les diferències de preu d'un lloc a l'altre, el que ara se'n diu arbitratge. Així doncs el coure d'Oman, el coure del Caucas i l'estany d'Àsia eren lliurats als primers metal·lúrgics del III mil·lenni aC per fer l'aliatge de coure amb estany: el primer bronze, un metall més dur i més brillant que el coure.

2.- L'expansió del Bronze

Mentre els reis mesopotàmics eren quasi divins, a Egipte, el sobirà, el faraó en vida, es deia "rei Horus", fill de Re/Ra (el déu sol). Era per tant déu encarnat (III mil·lenni aC), diví, i es relacionava amb el sol: hi havia doncs un culte solar. A finals del segle XVIII aC una dinastia estrangera, els hixes, van dominar Egipte políticament i culturalment,

Figura 1

establint la capital a Avaris, en el delta. En els murals del palau hi ha el significatiu salt del toro i a causa dels intercanvis comercials hi apareix el carro de dues rodes, una novetat de l'Imperi Nou (1550-1069 aC) que cal destacar perquè el carro de dues rodes tirat per cavalls sembla haver-se introduït simultàniament a Egipte i al sud d'Escandinàvia. A mitjans del II mil·lenni aC es produeixen uns contactes comercials i culturals entre el món mediterrani oriental i els seus agents (receptors-subministradors) que generen uns intercanvis d'idees, símbols i persones que es poden veure en els petroglifs del sud de Suècia. Aquests contactes són evidents perquè el carro i el vaixell que veiem en els petroglifs van esdevenir símbols fonamentals al sud d'Escandinàvia però són elements importats en el context del Bronze Nòrdic. Així doncs, de manera que el vaixell podria tenir un

origen egipci³ i el carro que hem vist a Mesopotàmia (Figura 1) podria haver arribat dels Urals.

El rei hitita Hattushili, pel 1650 aC, escriu sobre les seves batalles i descriu el botí: dues carretes de quatre rodes plenes de plata, un carro de dues rodes, un cèrvol i un toro de plata, una taula d'or i una taula de plata, un vaixell amb els remes revestits de plata, etc. Explica que va fer-se fer una estàtua d'or i la va oferir a la deessa solar d'Arinna. La força militar hitita es fonamentava amb el seu carro de dues rodes de bronze de quatre radis i els cavalls, una innovació militar al Pròxim Orient⁴ perquè de la invenció del carro lleuger de radis llegim: “las ruedas reales conocidas más antiguas proceden de Sintashta, en los Urales c-1500 a.C., con ruedas de diez radios encajados en un cubo cilíndrico, aunque en el yacimiento ya citado de Lchaschen (Armenia) hay ruedas de hasta veintiocho radios.”⁵ El 1296 va tenir lloc la batalla de Qadesh entre hitites i el faraó Ramsés II. Un dels motius d'aquest enfrontament, que no va tenir un guanyador clar, van ser les riques mines de coure prop de Mittani i va passar a la història com la primera batalla en què cada bàndol disposava d'un important nombre de carros lleugers. Hi varen participar 3700 carros en total: un fet històric.

A començaments del II mil·lenni aC la ciutat d'Assur, a la vora del Tigris, controlava una bona part de l'estany amb Orient i esdevingué un centre de la indústria del bronze a la Baixa Mesopotàmia; estava en condicions de comprar estany i vendre coure. Per les tauletes d'argila excavades a Kanesh se sap que Anatòlia exportava a Assíria plata, or i gran quantitat de coure, i n'importava estany i teixits. És interessant assenyalar que pràcticament tot el Llevant i l'actual Iran conformaven una xarxa de caravanes en que transportaven principalment metalls i teixits. Semblaria que Anatòlia feia servir l'estany que els assiris obtenien, probablement d'Azerbaidjan, Elam (sud-oest de l'actual Iran) o potser d'Afganistan per a la fabricació de bronze amb el coure de producció pròpia. Es calcula que en un període de 40-50 anys es treballaren unes 80 tones d'estany. Durant els mateixos anys, Assur va exportar unes 14.500 peces de

³Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 93.

⁴Ibid. p. 102

⁵Fernando Quesada Sanz. *Carros en el antiguo Mediterráneo: de los orígenes a Roma. Historia del carruaje en España*, Madrid. FCC-Cinterco. URL: www.uam.es/.../equus/carros%20FQuesada.pdf (consulta 5.VII.2013)

teixits, el que explica l'existència d'intercanvis comercials molt desenvolupats basats en empreses familiars. Els dirigents locals de Kanesh van adoptar part de la metal·lúrgia assíria que després entrava en els circuits comercials hitites, fet que explica que agulles, penjolls i destrals d'inspiració del Pròxim Orient aparaguessin a Anatòlia, als Càrpats, i fins i tot, nord enllà, com ara a Escandinàvia i a Anglaterra. Circulaven mitjançant noves xarxes que vinculaven als guerrers de l'estepa amb carro amb els hitites, per una banda, i les mines de coure i d'or, per l'altra. Aquestes connexions a llarga distància introduïen noves tecnologies de fundició i l'ús sistemàtic del bronze amb l'estany dels Càrpats mentre que l'or, l'ambre i potser els guerrers es movien en direcció contrària.⁶

Al III mil·lenni aC, la ciutat-estat de Mari (Síria) va prendre el lideratge gràcies a la seva situació geogràfica, prop de l'Èufrates i va jugar un paper comercial com a subministradora de l'estany que li arribava de l'est i exportava a bona part del Llevant, la Mediterrània oriental i Creta. En aquest temps l'estany era molt preuat, arribava a Mari en lingots de 5 quilos i era considerat entre quinze i divuit vegades més car que el coure. Després del 1600aC o de l'Edat Obscura van aparèixer els grans estats del Bronze com el Regne Nou d'Egipte, Mittani, Hatti, Babilònia i Micenes.⁷

És prou coneguda l'hegemonia que van tenir Creta –amb Thera- i Micenes durant part del II mil·lenni aC i que les cultures minoica i micènica van ser pregones en la ceràmica i el bronze i en la transmissió de símbols. Els minoics van dominar l'Egeu amb els seus famosos vaixells. Reben coure de cinc llocs diferents, exportaven enviant artesans i abundaven les armes amb decoració d'espiral, un dels emblemes de Micenes.⁸ Els minoics van ser amb tota probabilitat els més actius en el II mil·lenni aC en captar nous subministradors de coure, or i estany. Comptant amb una veritable flota naval, obtingueren coure de Cerdenya, estany de Wessex i Bretanya, així com or, coure i ambre dels Càrpats. Els minoics tenien assentaments a l'Àsia Menor que obviem comentar per no tenir connotacions metàl·liques.

⁶Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 115-117.

⁷Fernando Quesada Sanz. *Carros en el antiguo Mediterráneo: de los orígenes a Roma. Historia del carruaje en España*, Madrid. FCC-Cinterco. URL: www.uam.es/~equus/carros%20Fquesada.pdf (consulta 5.VII.2013)

⁸Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 120.

Convé assenyalar que el comerç funcionava entre els palaus reals i alhora es feien intercanvis d'objectes de prestigi, d'or, de bronze o de plata. Aquests intercanvis tenien la funció complementària de transmetre símbols i valors; de la mateixa manera que sovint s'intercanviaven històries, contes i llegendes.

Un aspecte significatiu d'aquest món és el caràcter multilingüe i multiètnic dels actors que participaven en el comerç perquè una gran majoria de les persones implicades viatjaven. Viatjaven no tan sols els mercaders i dirigents sinó també els guerrers i els artesans, els conductors de carros i els domadors de cavalls. Aquesta interculturalitat és la que va fer possible els intercanvis materials, intangibles i personals a l'Euràsia del Bronze. Aquest aspecte cultural cal relacionar-lo amb el que ara en diríem les infraestructures malgrat que alhores eren naturals.

The Eurasian steppe is often regarded as a remote and austere place, poor in resources and far from the centres of the civilized world. But during the Late Bronze Age the steppes became a bridge between the civilizations that developed on the edges of the continent in Greece, the Near East, Iran, the Indian subcontinent, and China. Chariot technology, horses and horseback riding, bronze metallurgy, and a strategic location gave steppe societies an importance they never before had possessed.⁹

3.- El Bronze a Europa

Durant els dos mil.lennis que comprenen l'Edat del Bronze es varen produir a l'Europa preromana els canvis més substancials de la història. Aquests canvis venien donats per les diferents formes organitzatives de l'estructura de poder que era la màxima expressió de com les persones d'una comunitat estaven organitzades. Les fases d'aquesta evolució passaven per una transició des de les societats tribals (igualitàries) fins a l'aparició de l'estat arcaic (societats complexes). La importància d'aquestes fases rau en que a l'Europa del III mil.lenni aC existia poca interconnexió entre les diferents regions que la formaven. Aquesta situació, però, va anar canviant, les fronteres es van anar obrint i va

⁹David W. Anthony (2007), *The horse the wheel and language: how Bronze-Age riders from the Eurasian Steppes shaped the modern world* (Princeton: Princeton University Press) 456. Veure: Wikipedia URL: http://en.wikipedia.org/wiki/David_W._Anthony (consulta: 15.XI.2013)

iniciar-se per primera vegada un intens moviment d'intercanvi de les tradicions regionals, compartint valors en una dialèctica d'obertura (liberal) i replegament (conservadora) comparable, salvant distàncies, amb la Comunitat Econòmica Europea: una regionalització cultural amb uns límits ja moderns.

Altres aspectes novedosos de l'Edat del Bronze són l'aparició de nous estatus, béns de prestigi i tombes principesques, enterraments en grans necròpolis i túmuls, dipòsits amb béns de prestigi i una nova iconografia, assentaments de les terres baixes o fortificats a les muntanyes, ampliació de la divisió del treball o augment de les especialitzacions, aparició de classes socials, mercantilització del metall, sistemes de pesos i mesures, intensificació de la mineria i del comerç a llarga distància, tallers especialitzats i tècniques de fundició complexes.¹⁰

A l'entorn del 2000 aC es comença a produir bronze a gran escala i l'Atlàntic encapçala la producció de bronze amb estany al continent mentre Alemanya s'inicia en la fabricació de destrals, lingots anulars i punyals. Aquesta indústria s'estén per les zones veïnes. Com a resultat dels contactes amb la Mediterrània oriental hi ha un auge que s'aprecia a Leubingen (Alemanya) amb les tombes de cambra i a Bretanya, Irlanda i Wessex, que obtenia l'ambre de Dinamarca a canvi de metall, amb les destrals angleses i irlandeses. A partir d'aquest moment l'ambre desapareix dels enterraments danesos perquè es converteix en una divisa forta per a l'obtenció de metall. A la mar Egea, a Tebes i Egina, abans que Micenes, hi trobem productes exòtics com l'estany, l'or i l'ambre junt amb els arnesos dels Càrpats, que exportaven una producció pròpia d'alta qualitat, així com tota mena d'armes i d'articles de prestigi nous: espases, llances, destrals de combat, braçalets i penjolls. Per altra banda, les societats d'Europa central i les micèniques establiren xarxes regionals que comunicaven el sud d'Escandinàvia amb la mar Negra, fet que explica que l'ambre arribés a Barca (ciutat cirenaica) i l'or i el coure als Càrpats.¹¹

A partir del 1600 aC l'ambre del Bàltic, especialment el de Jutlàndia, va augmentar la seva valoració en el mercat, el que significava que la seva gent millorava

¹⁰Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra). 135-8.

¹¹Ibid. p. 147-152

el seu poder adquisitiu per a obtenir metalls, situació favorable que es va mantenir durant segles. En aquest temps l'ambre va ser basquejat pels micènics mitjançant les xarxes de caps de tribu de la cultura dels Túmuls del sud-est de França, de manera que va augmentar el trànsit de l'ambre nord-sud (Jutlàndia-Marsella) i es varen afeblir les línies oest-est (Wessex/Armòrica-Europa oriental/Càrpats). Notem que per aquest temps els Càrpats van caure en decadència i Micenes dominava a Creta.¹²

A partir del 2000 aC s'inicia la mineria a gran escala en uns pocs centres, el que duu a una àmplia distribució de lingots que arriben a punts allunyats com el sud d'Escandinàvia. Tres-cents anys després les tècniques metal·lúrgiques s'estenen imposant-se una gamma de qualitats que arriben a totes les regions d'Europa. Aquest és el cas de Dinamarca que, gràcies a que l'ambre desapareix com a element decoratiu, permet l'augment de les importacions de metalls.¹³

Des d'una perspectiva de comerç internacional, hi havia una combinació de la venda a l'engròs de metalls a gran escala amb l'ambre que tenia un gran valor econòmic associat al seu rol ritual; les fines teles de Mesopotàmia que es venien fins a la mar Negra alhora que altres béns de prestigi que es venien a llarga distància, com era el cas de la ceràmica d'alta qualitat, objectes d'or i el vi. Avui es podria fer la comparació en l'intercanvi de petroli per tecnologia.

4.- La transmissió simbòlica

Cada cultura genera un patrimoni simbòlic a partir de la seva pròpia cultura material. Així doncs, al principi, el simbolisme és ecològic, és a dir, el sol, la lluna, el mar, el riu, la muntanya, el vent, però amb el pas del temps i de les influències que els viatgers duen de fora, aquest món cada vegada és més exòtic i més màgic perquè allò relacionat amb les terres llunyanes esdevé singular, captivador, misteriós i màgic. A més a més, els objectes portadors d'aquesta qualitat màgica solen estar a disposició de les elits només, el que accentua la seva força atemoridora sobre la majoria de la població perquè aquest objecte forà i màgic té la capacitat de representar un poder superior. Aquests objectes

¹²Ibid. p. 153-154

¹³Ibid. p. 161

reforcen la jerarquia i les persones que els manipulen adquireixen un poder màgic i són considerades sàvies, de forma que eren reconegudes com a sacerdots o xamans.

De la mateixa manera que moltes estatuetses d'argila minoïques, més senzilles, van tenir una funció ritual, cal suposar que les càrpates també la van tenir. Un exemple seria la miniatura d'argila de Dupljaja, Sèrbia, que mesura 25x32 cm, coneguda com *Carro Votiu amb una Divinitat antropomorfa*, XVI-XIII aC (Museu Narodni, de Belgrad. Figura 2). Es tracta d'un carro tirat per dos cignes i una deessa sobre una roda que representava el sol. El mite és la deessa solar

Figura 2

Eos que guiava un carro tirat per cignes blancs.¹⁴ D'una altra font sabem que el poeta de Lesbo, Alceus, va escriure un himne que, tot i que s'ha perdut, gràcies a Himerius, grec retòric, se'n va conservar l'essència i explica que quan Apol.lo va néixer, Zeus li va donar una cinta pel cap, una lira i un carro –“and the swans were the chariot”¹⁵–, per a què volés cap a Delos, però ho va fer a la terra dels hiperboris, a on hi va romandre un any. “The phrase “swans were the chariot” describes most admirably the Dupljaja model: they did not simply draw the chariot—they constituted it.”¹⁶ La terra dels hiperboris, segons la mitologia grega, seria al mig de la regió del Danubi, la dels Camps d'Urnes.¹⁷

En els aixovars de les sepultures de dones a Creta i a l'Europa centroriental s'han trobat unes combinacions de símbols que fan pensar en la deessa de la fertilitat i també en una deessa solar, muntada en un carro, de la mateixa manera que en la cultura dels Camps d'Urnes, segle XIV aC, s'hi han trobat penjolls ricament decorats amb el símbol de les rodes bessones així com les dobles destrals bessones que ens informen del culte de la donzella guiant el carro solar.¹⁸ En les tombes de pou del Cercle B de

¹⁴Ibid. p. 175

¹⁵Peter Gelling (1969), *The Chariot of the Sun and other rites and symbols of the Northern Bronze Age* (New York-Washington: Frederick A. Praeger) 120.

¹⁶Ibid. 120

¹⁷Ibid. 121

¹⁸Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 180.

Micenes es van trobar diferents objectes originaris de l'Europa central entre els que hi havia una agulla en forma de roda. Una agulla molt semblant es va trobar a Bohèmia.

Exemple molt explícit de les influències culturals és el cas de les copes metàl·liques que ens permet traçar una línia imaginària des de Creta i Thera passant pel Baix Danubi i els Càrpats fins al Bàltic i el sud d'Escandinàvia, segle XVI-XIV aC. S'ha pogut comprovar que les prestigioses copes pel consum de vi tenen tres centres: Creta/Micenes, el sud d'Escandinàvia i Wessex/Armòrica.¹⁹

Té especial rellevància la Cultura Sintashta (Rússia), als Urals perquè se sap que era una tribu complexa, una societat guerrera altament desenvolupada, del període 2100-1800 aC. Els seus habitants vivien en assentaments molt fortificats, enterraven els seus morts en tombes de pou, sota túmuls imitant els *tholos*. Des de la perspectiva econòmica, la cultura de Sintashta era una combinació d'agricultura i de cria d'animals, activitats característiques d'una societat sedentària; tanmateix, l'activitat principal va ser la metal·lúrgia junt amb la producció de carros, la doma de cavalls i l'ensinistrament de guerrers i guiadors de carros per part de l'elit dirigent. Es tractava doncs d'una societat molt militaritzada a l'estil de Micenes si considerem que la metal·lúrgia i totes les activitats relacionades estaven sota el control dels guerrers que eren també els que vetllaven pel comerç i l'intercanvi a llarga distància.

La cultura de Sintashta està vinculada a una cultura més àmplia que comprèn els Càrpats, Anatòlia i l'Egeu. Els punyals de Sintashta s'han vist al dit Cercle B així com també les llances. Aquest complex guerrer/carro va arribar fins el Caucas, part d'Iran i de la cultura hitita.

Es pot afirmar que la cultura material relacionada amb el carro i les elits guerreres era comuna al Danubi, Micenes, Anatòlia i als Urals i es considera probable que aquest espai constituís la zona d'interacció del desenvolupament del carro de dues rodes durant el període 1800-1600 aC, és a dir, un temps després de la cultura Sintashta. Aquest procés històric explicaria la formació de noves i intenses connexions de llarga

¹⁹Ibid. p. 185

distància des dels Urals passant per l'estepa occidental, el Danubi i l'Egeu, que impulsaren l'expansió militar del carro tirat per un o dos cavalls.²⁰

-Vegeu, hi ha dos forasters, nodrissó de Zeus, Menelaos,
dos herois, en els quals l'estirp del gran Zeus s'endevina.
Digues, doncs, què farem: ¿els ràpids cavalls desjunyir-los,
O els acompanyarem a la casa d'un altre que els rebí?²¹
Quan a mi, m'ha enviat el vell Nèstor, mestre dels carros,
Per fer-li de guiator; car tenia ganes de veure't,
Li facis a mans quelcom en paraula o en obra.²²

Figura 3

(Cercle B). Pel conjunt d'aquests fets alguns autors anomenen aquesta època l'Edat

Figura 4

Aquest conjunt anava acompanyat de nous tipus d'armes, especialment de llances, que arribaven de la Mediterrània oriental alhora que també de nous ritus funeraris com tombes de pou. Aquestes xarxes van ser possibles gràcies al Corredor de l'Estepa.

²⁰Ibid. p. 197-206

²¹Homer *L'ODISSEA*. Versió de Carles Riba (1993). (Barcelona: La Magrana) 66.

²²Ibid. p. 70

5.- El Bronze nòrdic

És prou reconegut que des del punt de vista qualitatiu el Bronze nòrdic (o del sud d'Escandinàvia, Figura 5) a Europa va ser el més important al nord dels Alps (1500-1300 aC) i des del punt de vista quantitatiu és únic, cosa que confirmen els números. Tan sols a Dinamarca existeixen més de 20.000 túmuls, la gran majoria del Bronze, una dada que no té parangó perquè és absolutament remarcable que una zona que havia

d'importar cada gram de coure i d'estany o d'arsènica assolís aquesta supremacia tecnològica i artística pel que fa a la metal·listeria. “The society which produced such works of art must have been cultured and wealthy, and this prosperity must have been due, at least in part, to trade, with exports which certainly included amber of the Baltic and adjacent coasts. Denmark may have been the centre of this trade, as it certainly was of the general

Figura 5

prosperity”.²³ Aquest aspecte cal relacionar-lo amb el fet que en el II mil·lenni aC es varen crear a Europa vincles directes i dinàmics entre estats, palaus i ciutats-estat de Pròxim Orient i el Mediterrani Oriental i Euràsia, vincles que es forjaren a través de viatges a la cerca de minerals i de productes de valor. Van ser l'origen de relacions centre-perifèria i la perifèria aviat adoptà algunes institucions i capacitats tecnològiques del centre. Ja cap a la segona meitat del II mil·lenni la perifèria va començar a explotar i influir al centre. Va ser la gran època dels viatges i del comerç internacional a llarga distància que impulsaria la transferència de guerrers, carros i artesans de la perifèria al centre.²⁴ És obvi que la perifèria més destacada del Bronze és la del sud d'Escandinàvia i d'aquí que “The next significant increase in the availability of metals happened around 1600 BC: this time with ground-breaking implications for culture and society... This flourishing Bronze Age culture counts the famous water-logged oak coffin burials in

²³Peter Gelling (1969), *The Chariot of the Sun and other rites and symbols of the Northern Bronze Age* (New York-Washington: Frederick A. Praeger) 3

²⁴Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 403

prominent mounds, the sun chariot from a bog at Trundholm, the imagery of the Kivik stone cist, etc.”²⁵

La identitat nòrdica es relacionava de molt a prop amb el lideratge religiós i polític però el punt de partida és que el lideratge era dual en el sentit que hi havia el cap ritual (*ritual chief*) i el cap guerrer (*warrior chief*) i que, tot i que el primer ostentava un rang més elevat, els dos compartien la tradició de ser enterrats en un túmul, com el ritual que correspon als que es poden qualificar d’“homes lliures” perquè posseeixen bestiar i granges. Aquesta característica, però, era general a l’Europa del Bronze, des d’orient fins a Escandinàvia i les Illes Britàniques. El cap de tribu, ritual o guerrer, especialista en bronze, etc. feia viatges de llarga distància i intercanviava idees. Es podria equiparar, per tant, al burgès contemporani que té la identitat local però ahora la identitat estrangera que anomenem cosmopolita perquè quan viatjava era portador de la ideologia del cap de tribu.²⁶ Aquesta dualitat del cap ritual i del cap guerrer cal vincular-la als bessons divins.

6.- Les religions del Bronze

S’observa que els estudiosos de la religió fan l’anàlisi de l’estructura religiosa de les societats indoeuropees amb la mateixa sistemàtica amb què s’estudia la llengua indoeuropea i, en aquesta línia, l’Edat del Bronze representa un marc històric prou extens de sistemes socials interrelacionats que explicarien la propagació internacional de les institucions socials i religioses, així com la seva mitologia o conjunt de creences. Malgrat tot, aquestes convergències no impedeixen una forta regionalització de la cultura material amb la formació dels grups culturals nòrdic, germànic, danubià i atlàntic. El que interessa és l’aportació feta pels estudiosos de la religió primitiva. El prototipus del panteó protoindoeuropeu ja tenia tres àmbits o regnes: Superior, Intermedi i Inferior amb el pare del cel/celestial i controlador dels regnes superiors i el seu bastó o llampec. Aquest pare del cel es va aparellar amb la mare-terra per a crear els

²⁵Helle Vandkilde (2011), *Bronze Age Beginnings in Southern Scandinavia 2300-1500* (Aarhus University in Denmark URL: [http://pure.au.dk/portal/en/publications/bronze-age-beginnings-in-southern-scandinavia-23001500-bc\(20589813-272b-4da7-a882-e08fb71b2402\).html](http://pure.au.dk/portal/en/publications/bronze-age-beginnings-in-southern-scandinavia-23001500-bc(20589813-272b-4da7-a882-e08fb71b2402).html) (consulta: 24.VIII.2013)

²⁶Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 280.

controladors dels regnes Superior, Intermedi i Inferior. El déu de l'esfera intermitja utilitzava una espasa, a Irlanda un gran bastó i fona, en els Vedes i a la mitologia nòrdica, conduïa un carro. A l'antiga Grècia el seus noms eren Zeus, Posidó i Hades, tots fills de Cronos. S'ha comprovat que aquests noms ja apareixen en textos del Lineal B. El regne Superior protoindoeuropeu es dividia en dues esferes, la nit (els estels) i el dia (el sol), que estaven controlades per dos déus oposats tot i ser bessons, Mitrah i Varunah en els textos vèdics.²⁷

Bessons divins

Cal precisar en aquest punt que aquesta història de la religió no és lineal perquè al llarg dels anys, centenars d'anys, es van produint canvis en l'àmbit europeu i regional, per tant, es va fent una selecció que ens porta al Bronze nòrdic. Tanmateix cal esmentar un aspecte de la religió perquè va tenir un reflex rellevant en les elits: els bessons divins.

Figura 6 cavalls, cignes o aus apareixen en els frescos minoics i en figuretes centreeuropees. Els toros bessons i el caps de toro són recurrents a Creta mentre que a Escandinàvia domina el cavall.²⁹

²⁷Ibid. p. 281-9

²⁸La dualitat és llum i foscor. Veure capítol sobre la ciència.

²⁹Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 289-95.

Els bessons divins més llunyans són, tanmateix, els més interessants perquè la seva influència arriba més a prop. La tradició indoiraniana del *Rig Veda* arriba a la cultura grecoromana, i a la cultura bàltica, la tradició dels germans bessons i la seva germana, la deessa/donzella solar. Els bessons s'anomenen Ashvins en el *Rig Veda* i

Dioscurs (*Dióskouri*) en les tradicions gregues, tots fills del déu del cel. El seus atributs són uns cavalls blancs que tiren d'un carro d'or que volta la terra i el cel en un dia. A vegades aquests cavalls són alats. Una referència directa la tenim en el sarcòfag d'Hagia Triada de Creta, 1400 aC, (Figures 6 i 7). Segons la llegenda, els bessons són déus multifacètics alhora que déus de la

llum perquè la seva germana és la deessa solar. Es presenten associats a les serps mentre que els joves Dioscurs duen túniques blanques amb capells de color púrpura i amb l'espasa enlairada. Es deia, a més, que eren els inventors de la dansa, de les armes i de la flauta que acompanyaven la dansa espartana.

Figura 8

Els bessons divins no eren vistos com els altres déus perquè es consideraven més propers als humans i sovint baixaven a la terra. Es disfressaven com els mortals i s'hi barrejaven.

Figura 9

Es creia que els reis i els dirigents bessons eren l'encarnació dels bessons divins mitològics, tant pel que fa als reis espartans com als caps nòrdics del Bronze³⁰.

Des de l'inici de l'Edat del Bronze, a partir del 2000 aC, s'estén el simbolisme dels bessons divins que s'aplica a nous contextos rituals. N'és molt il·lustratiu el cas de la tomba doble (Figura 8) de Leubingen, Alemanya, amb dobles destrals (Figura 9) i dobles punyals disposats en creu igual que els cossos; a Creta s'utilitzava la doble destral sobre doble suport; a tot Europa, sobretot al sud d'Escandinàvia, es va

³⁰Ibid. p. 295-6

incrementar el nombre de dobles destrals dipositades. Recentment s’ha descobert (1999) a Nebra, a Saxònia-Anhalt, un disc de bronze amb l’univers, la lluna, el sol i els estels de plata, associat a espases i destrals bessones, un exemple clar de la centralitat de la cosmologia dels bessons divins durant els segles XVII-XVI aC. L’anomenat “Disc de Nebra” (Figura 10) té clares arrels de Pròxim Orient perquè els motius apareixen en segells siris i mesopotàmics, mentre que les destrals i punyals són de manufactura local i de tradició centreeuropea per bé que de gran qualitat.³¹

Figura 10
wore horned helmets and held respectively a rod and a ring, and a rod and a sickle. The other pair was dressed as warriors, with swords and shields, and both pairs

“Archaeological evidence is more promising. There were two sets of twins on the runic horn from Gallehus, dated at about A.D. 500. One pair, very lightly clad,

Figura 11

seemed to be dancing.” Figura 11³². Aquesta citació fa referència a les *Banyes d’Or*, una de les icones de la Prehistòria danesa que, tot i ser de l’Edat del Ferro, és un exemple d’una certa permanència malgrat que la tradició dels bessons divins era ja feble.

Bessons divins i lideratge

El que s’acaba d’exposar sobre la divinitat dels bessons tenia també la seva concreció social. Un sacerdot-cap era alhora un cap guerrer cerimonial perquè tenia una espasa amb puny massís i una destral de combat, molt diferent de les destrals cerimonials. Les espases amb puny massís no eren de combat ja que aquestes eren amb

³¹Ibid. p. 297

³²Hilda Ellis Davidson (1969), *The Chariot of the Sun and other rites and symbols of the Northern Bronze Age* (Nova York: Frederick A. Praeger) 178.

llengüeta. Des del punt de vista artístic, l'espasa de puny massís era molt més elaborada que la dels guerrers. Solia lluir una decoració en espiral i a vegades estava laminada d'or amb incrustacions d'ambre. Les espirals tenien una connotació solar i denotaven funcions sacerdotals i rituals. Tanmateix, qui era el seu bessó? Potser un altre cap ritual d'una altra comunitat o potser el cap guerrer amb espasa amb puny de llengüeta. Aquest vincle es confirma en un doble enterrament del sud de Jutlàndia. Ens referim a la tomba del cap suprem-sacerdot amb espasa nòrdica de puny massís al costat de la tomba del cap guerrer amb espasa de puny de llengüeta, forània. El cap suprem té fins i tot el bastó de comandament (cepre) de bronze. Aquesta tomba doble confirma la relació especial entre el cap ritual i el cap guerrer: una institució ritual/política dual de poder. Per altra banda, és precís assenyalar que l'arqueologia a Dinamarca, gràcies a factors ecològics, ha estat l'únic lloc on s'ha preservat la indumentària completa del cap i guerrer del Bronze del segle XIV aC: capa de llana, túnica i capell. També espasa, destral o punyal, navalla d'afaitar i pinces per a la cura del cos. Aquest era l'equip tradicional d'un guerrer o d'un príncep. Eren cosmopolites. Sembla que la introducció d'aquests elements del vestuari va ser assimilada per les aristocràcies guerreres de la Mediterrània oriental i de l'Europa central perquè coincideix amb la descripció que trobem a la *Iliada* i a l'*Odissea*.³³, tot i que la prova arqueològica només la tenim en el Bronze nòrdic.³⁴

El simbolisme del prínceps bessons va iniciar-se a Escandinàvia el 1700 aC amb la doble destral, després s'amplia a escuts, elms i els lurs de bronze que sovint eren dipositats a parells. Cal fet notar que aquest simbolisme de bessons divins i prínceps

Figura 12

bessons ja es trobava en les cultures minoiques i micèniques. Aquest simbolisme va ser adoptat a Micenes pel *wanax* o rei, i tenia un caràcter religiós mentre que el comandament màxim militar era el segon home fort i se'l coneixia com *lawagetas*. Tenim, doncs, una forma

³³Ibid. p. 256

³⁴Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 308-9.

institucionalitzada del dualisme en el poder. A la Figura 12 resulta prou visible la famosa pintura al fresc de la cadira plegable en què dos déus/joves bessons, asseguts cara a cara, brinden amb sengles copes al sarcòfag d'Hagia Triada, Creta.³⁵ Cal afegir tanmateix que després del Bronze la presència social dels bessons divins es va anar afeblint en la mitologia nòrdica, que va experimentar, a l'Edat del Ferro, una profunda transformació deguda especialment a les migracions de l'estepa (els huns).³⁶

Prestigi i Consum de riquesa

A l'Edat del Bronze hi havia dues formes del que es coneix com a consum de riquesa. La primera, comparable arreu del món, és la que es dipositava a l'aixovar funerari mentre que la segona, no menys important, consistia a dipositar també béns de prestigi com ofrenes als déus en dipòsits ocults. En els dos casos eren actes rituals de les elits, per tant, la intensitat del consum de riquesa era un indicador de la dinàmica econòmica. A Dinamarca s'ha pogut comprovar que³⁷ una baixa en els subministres de metalls o de productes acabats (espases de ritual, destrals i ornaments de bronze) comportava una caiguda en el consums. Podria semblar que aquests consums no tinguessin res a veure amb la religió però resulta que, per a ser eficaços, els béns de prestigi havien de ser usats i consumits i que aquest consum, en bona part, tenia un sentit religiós perquè s'oferien als morts per a fer-ne ostentació de cara als vius i també de cara als ancestres morts i als déus en rituals votius a fi d'aconseguir favors. També podria ser, com s'ha comprovat recentment, que després d'una batalla s'hi dipositessin espases sense reparar com es feia en els enterraments.³⁸ Cal afegir que en un principi els béns de prestigi foranis anaven a les sepultures com a símbols de categoria social i personal, però més tard eren oferts als déus, mostrant així una relació de l'elit amb la divinitat.³⁹ El cap

³⁵Ibid. p. 312-4

³⁶Ibid. p. 403

³⁷ Kristian Kristiansen (1978), *The Consumption of Wealth in Bronze Age Denmark. A Study in the Dynamics of Economic in Tribal Societies*. (158) Academia.edu. URL: http://www.academia.edu/247779/The_Consumption_of_Wealth_In_Bronze_Age_Denmark (consulta: 31.VII.2013)

³⁸ Kristian Kristiansen (1999), *The Emergence of Warrior Aristocracies in Later European Prehistory and Their Long- Term History*. (176) Academia.edu. URL: http://www.academia.edu/353670/The_Emergence_of_Warrior_Aristocracies_in_later_European_Prehistory (consulta: 31.VII.2013)

³⁹ Kristian Kristiansen (2001), *Europa antes de la Historia: Los fundamentos prehistóricos de la Europa de la Edad del Bronce y la primera Edad del Hierro* (Barcelona: Península) 350.

ritual i el cap guerrer no només ostentaven el mateix rang pel que fa l'enterrament, sinó que els dos tenien el mateix tractament, tant pel que fa a l'aixovar com al ritual. Ambdós compartien la mateixa cosmologia i les mateixes institucions, però, cadascun d'ells anava equipat d'un conjunt d'objectes que els caracteritzava. El cap ritual amb “campstools, and drinking vessels with sun symbols at the bottom, so that the sun would rise when lifting the cup...The warrior chief...undecorated flange-hilted sword...always sharpened edged...The warrior chiefs would rarely have any ritualised symbolic objects of ritual chiefs.”⁴⁰

En la religió del Bronze el consum de riquesa era precisament una manifestació religiosa però això no treu que aquest consum era un clar exponent del dinamisme econòmic d'una societat. Aquest consum es materialitzava en les sepultures i en els dipòsits. La citació que segueix ens informa de la riquesa de la societat del Bronze irlandès:

From around 2500 BC the knowledge of working gold and copper ushered in a new period of cultural development in Ireland and the practice of depositing objects in hoards throughout the Bronze Age has ensured a rich resource for the Museum's collections of bronze weapons and gold ornaments. The crescent-shaped neck ornament known as the Lunula is perhaps the most characteristic Irish Early Bronze Age gold object, of which there are 50 examples in the collection. Early metalsmiths also produced disks and other objects of gold as well as a host of copper and bronze tools and weapons such as axes, daggers, spearheads and halberds. Over 2,000 Early Bronze Age axeheads alone have been found, of which the vast majority are in the Museum's collections.⁴¹

Petròglifs

⁴⁰Kristian Kristiansen (2011), *Constructing Social and Cultural Identities in the Bronze Age*.

(209)Academia.edu. URL:

http://www.academia.edu/739240/Constructing_Social_and_Cultural_Identities_in_the_Bronze_Age

(consulta: 31.VII.2013)

⁴¹National Museum of Ireland.*Bronze Age*. URL: <http://www.museum.ie/en/collection/bronze-age.aspx>

(consulta: 13.V.2013)

En aquest punt és oportú exposar breument el que van ser els petròglifs a Escandinàvia perquè comprenen bona part del Bronze, és a dir, 1500-400 aC. Els petròglifs tenen un clar sentit religiós a partir del moment en que veiem la seva repetició en diferents llocs, molt propers uns dels altres. La Figura 13 ens mostra un petròglif d'Östergötland: un

Figura 13

disc (el sol) tan gran que al cap ritual li calen els dos braços per a sostenir-lo enlaire.⁴² La Figura 14 mostra un petròglif de Bohuslän: un disc solar que aguanten dues potes però que resulta difícil d'interpretar; en qualsevol cas, és dut per la tripulació d'un vaixell, part de la qual està fent funcions acrobàtiques mentre una altra enlaira les destrals, se suposa que per

devoció al sol que porten...⁴³ Aquesta forma d'adoració no ha de sorprendre. Concretament el rei David va ballar per YHWH d'acord amb la Bíblia: 2Reis 23.11. El petròglif de la Figura 15 de Bohuslän és estilitzat, simple i clar de manera que tenim un carro de dues rodes amb quatre radis que duu el disc solar i és tirat per dos cavalls: el

Figura 14

carro solar⁴⁴. S'han triat tres petròglifs en què el sol és dut per una

persona, per un vaixell i per dos cavalls i s'ha de considerar que, malgrat les limitacions que significava aquest art, va prendre prou força com per considerar-lo una forma més de culte en relació a la troballa de Trundholm. D'aquí que "If it appeared that the significance of the disk on the Trundholm chariot was the same as that of some of the

engraved disks, in particular as that some which bear spoke-patterns, it might be concluded that the decorations of secondary importance, and that all disks served essentially the same religious purpose, and so may treated together."⁴⁵ Si

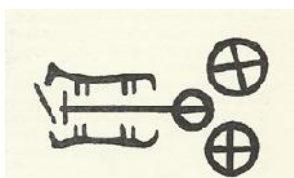

Figura 15

aquesta reflexió sobre els discs solars és interessant, entenem

que la següent també ho és per a abordar un altre aspecte del culte solar.

The intimate, symbolic relationship between ships and horses is also demonstrated in the use of horse heads on the stems of rock art ships...that

⁴²Peter Gelling (1969), *The Chariot of the Sun and other rites and symbols of the Northern Bronze Age* (Nova York: Frederick A. Praeger) 11

⁴³Ibid. p. 14

⁴⁴Ibid. p. 15 i 18

⁴⁵Ibid. p. 14-5

rock art ships are depicted as transformed horses. They are animated and retain their capacity to become horses that pull the sun or sun chariot at dawn...When there are two suns, we may think of it as day and night sun, as on Trundholm⁴⁶.

Animals

Aquest aspecte dels cavalls no ha de sorprendre perquè “debemos ser conscientes de que, en general, las religiones del Bronce compartían la misma percepción de un cosmos unificado, donde animales y humanos, dioses y mortales, naturaleza y cultura, estaban estrechamente entrelazados, y gran parte de este cosmos se preservaría en las mitologías celta y nórdica posteriores.”⁴⁷ En el ritual i en els mites del II mil.lenni aC constatem que el cavall gaudia d’una posició privilegiada i que va arribar al Bronze nòrdic des de l’Índia. La hierogàmia és el matrimoni còsmic entre dues divinitats perquè els déus i els humans tenen el seus equivalents animals; en el cas de Dinamarca i el sud de Suècia, els cavalls eren la representació de la divinitat.⁴⁸ Cal remarcar que en la percepció premoderna del cosmos els animals, la natura i els humans participen en la creació de l’univers i ho fan d’una forma fluïda: els déus i els humans tenen el seus equivalents animals com Dionisios el toro i els bessons divins els cavalls. Aquesta cosmovisió explicaria que el caçador-guerrer adquiria força en beure sang. A l’Edat del Bronze, Escandinàvia i Anatòlia compartien un context mitològic en què les relacions home-cavall eren importants. Així llegim “En el marco de la aparición en casi toda Europa de la estratificación social y de las élites y Aristocracias guerreras del II milenio, el complejo *caballo-carro-guerrero-príncipe* tuvo una importancia simbólica e ideológica inmensa, y es probable que también estuviera vinculado a una cosmología poblada de divinidades, sobre todo de dioses y diosas solares.”⁴⁹ Per la seva importància, aquest tema serà tractat de nou a la conclusió final (pàgina 58).

7.- El Carro Solar de Trundholm i la religió

⁴⁶Kristian Kristiansen (2010), *Rock Art and Religion*. (100) Academia.edu. URL: http://www.academia.edu/247785/Rock_art_and_religion (consulta 15.V.2013)

⁴⁷Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del Bronce* (Barcelona: Bellaterra) 355

⁴⁸Ibid. p. 358-59

⁴⁹ Ibid. p. 358-61.

Un dels mites indoeuropeus més antics és el de la deessa solar que trobem en els Vedes i en la mitologia grega. La deessa solar -representada en un disc- condueix el sol a través del cel en un carro tirat per dos cavalls blancs. A l'ocàs és raptada i feta presonera però el seus germans bessons corren per rescatar-la per a què el sol torni a sortir

Figura 16

l'endemà pel matí. El nom d'aquest déu solar Vèdic és Usha (o Urya: Figura 16) Hèlios en la mitologia grega, Sol a Roma i Sunna o Sól en la nòrdica. El nom Vèdic del conductor del carro és Arunadeva. Els germans bessons d'Usha són Ashvinau; els de Zeus i Leda, els Dioscurs, són Càstor i Pòl.lux. També els cignes blancs juguen un paper important en algunes versions; el símbol dels germans bessons solen ser, tanmateix, els cavalls blancs.⁵⁰ Com que tot mite està subjecte a diverses interpretacions, llegim: “It

is generally agreed that the disk represents the sun, and the horse the means by which it was drawn across the sky; but it is not clear whether the sun is to be thought of as a rolling in itself, like a vessel, or as travelling in a two-wheels chariot.

Neither possibility can be ruled out.”⁵¹

Figura 17

En les línies que segueixen veurem què ens explica Fleming Kaul, director del Museu Nacional de Dinamarca, propietari del Carro Solar de Trundholm (Figura 17). En el testimoni iconogràfic del carro cal entendre quina part és imatge iconogràfica i

de Pierre Grimal, diu sobre Hèlios, que el carro solar és tirat per quatre cavalls i a la nit es retira en un palau d'or, però no esmenta cap rapte. Hem referit amb anterioritat diferents interpretacions del

⁵⁰ Ibid. p. 330

⁵¹Peter Gelling (1969), *The Chariot of the Sun and other rites and symbols of the Northern Bronze Age* (Nova York: Frederick A. Praeger) 15-6.

⁵²Pierre Grimal (1981), *Diccionario de mitología griega y romana* (Barcelona: Paidós) 235.

quina es considera que és una derivació ritual. El Carro Solar no és una expressió plàstica, va més enllà. Cal fer doncs la distinció entre una realitat ritual i una circumstància mítica. Cal referir-se repetidament a circumstàncies respecte al Carro Solar. El Carro Solar no és un Carro Solar! De fet, el terme és un engany que s'ha

Figura 18

acceptat, tant en danès com en altres llengües. Seria més correcte dir-ne *el cavall solar de Trundholm*.⁵³ El Cavall Solar és simplement una representació d'un sol que està tirat per un cavall (la creença), que pel ritual o per raons pràctiques està col·locat sobre un xassís de sis rodes (la realitat ritual). No hi ha cap mena de dubte que estem davant del sol, representat com un disc daurat tirat per un carro. Tant en el disc com en el coll del cavall hi ha les marques de les anelles per on passava el cordill i les regnes que lligaven el disc amb el carro, el que permetia il·lustrar la creença de que el sol era tirat pel cavall, tal com s'evidencia en el petroglif de Balken (Figura 18), Tanum, Bohuslån, Suècia (1500 aC) i altres llocs. La imatge del sol de

Figura 19

Trundholm representa la creença que un cavall estira el sol pels cels. Per altra banda el xassís i les rodes són una construcció per fer la creença operativa, plàstica, en el ritual. La creença s'ha posat sobre rodes per a representar el moviment del sol en el ritual. Per l'estat de les rodes no hi ha dubte que el carro va funcionar en el Bronze. Quan el carro funcionava en una cerimònia havia de donar la sensació màgica que era portador de bona sort i que allunyava el perill. Cal suposar que aquestes cerimònies s'havien fet amb carros a escala i també, com el de Trundholm, amb carros de miniatura, possiblement els carros a escala eren de fusta. Si mirem la cara daurada del disc, la que representa el sol radiant, el dia, ens adonem que el cavall mira cap a la dreta i cal assumir que s'està movent junt amb el sol cap a la dreta, que és el sentit amb què viatja el sol des de la Terra, cap a l'oest. I si mirem la cara fosca del disc, la que no té or, la nit, aleshores veiem a la Figura 19 que el cavall està mirant cap a

⁵³ Fleming Kaul (1998), *Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography* (København. National Museum of Denmark, Department of Danish Collections) 31.

l'esquerra. Donat que l'anvers del disc està bellament decorat, cal assumir que aquesta cara era emprada en el ritual. En un sentit pràctic del món, el sol no gira mai cap a l'esquerra però potser era així durant la nit en la ideologia de l'Edat del Bronze: girava d'oest a est per sota de la Terra o per sota el mar, per tal de trobar-se al mateix punt de sortida l'endemà pel matí.⁵⁴

Fleming Kaul escriu que durant la nit potser anava per sota el mar. Aquí topem amb una variable interpretativa que ens diu que si de dia el sol va en carro de nit va en vaixell, com es representa a la Figura 14 (pàgina 23), i gira cap a l'esquerra navegant pel mar, no per sota.

En el període 1500-1300 aC algunes dones de l'élite lluien a la panxa, com a

Figura 20

sivella, el símbol del sol, idèntic al del carro solar de Trundholm. Aquestes dones duïen falda curta cordada, com la de la Figura 20. Es poden veure dones joves, sacerdotesses, en estatuets rituals. L'arqueologia ens parla de les característiques que s'han assenyalat en relació a aquestes dones perquè s'han trobat enterrades en grans túmuls, com el d'Egtved, Hesselagergård i Ølby, a Dinamarca, com a clars exponents de sacerdotesses solars. Afegirem que aquestes dones tenien els braços col·locats en forma de creu, el que denotava visualment els quatre radis de la roda del carro. Aquest fet queda confirmat amb la tomba femenina de Tobøl, Jutlàndia. En un sarcòfag de roure, en un gran túmul, hi va aparèixer enterrada una dona amb una roda de bronze posada sobre la panxa, exactament en la mateixa postura en què apareixen les sivelles o discs del cinturó de les altres sepultures.⁵⁵ Aquestes sacerdotesses simbolitzaven la deessa solar i el disc de bronze que duïen, la cara fosca del sol, la nit; per altra banda, s'ha trobat un petit grup de caps tribals enterrats amb un disc solar d'or, és a dir, el sol de dia.

⁵⁴Ibid. p. 32-3

⁵⁵Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del Bronce* (Barcelona: Bellaterra) 335

8.- El Carro Solar de Trundholm i l'art (i la tecnologia)

El Bronze Nòrdic pot vanar-se d'haver creat una cultura material única, com les simitarres de Rörby, els elms de Viksö o el Carro Solar de Trundholm,⁵⁶ que tractem aquí.. Des del punt de vista tecnològic, poc es pot dir d'una obra de l'Edat del Bronze, per molt significativa que sigui. El bronze es va fondre pel mètode de la cera perduda. “No comparable casting is known till much later, and even then they are rare, but the *cire perdue* technique itself was used more, and perhaps earlier in Scandinavia than in Central Europe.”⁵⁷

El que interessa també és com aquest carro solar es valora artísticament. Concretament, sobre la decoració de la cara daurada del disc solar llegim:

the golden has pairs of concentric circles that are both linked and held apart by loops which, instead of flowing in one direction, progress like the steps of a dance, twice forward and once back. The loops probably come from the pulley-pattern, and, if the fixed circles are removed, we get a motif that was often used in the Late Bronze Age. It is a subtle and harmonious design, and it may not due to

chance that terms belonging to music and the dance come to mind; circling and spiralling movements were more natural to people used to ring-dances which we see portrayed on earthenware and bronze that they are to us, who are forgetful of the formal continuities of dance and ritual.⁵⁸

Figura 21

com ja s'ha vist, és un tema permanent de la metal·lúrgia de l'Edat del Bronze, que es va originar al Caucas i Europa Central però va ser al sud

⁵⁶Helle Vandkilde (2011), *Bronze Age Beginnings in Southern Scandinavia 2300-1500 BC*. (Aarhus University in Denmark). (1) URL: [http://pure.au.dk/portal/en/publications/bronze-age-beginnings-in-southern-scandinavia-23001500-bc\(20589813-272b-4da7-a882-e08fb71b2402\).html](http://pure.au.dk/portal/en/publications/bronze-age-beginnings-in-southern-scandinavia-23001500-bc(20589813-272b-4da7-a882-e08fb71b2402).html) (Consulta: 27.IV-2013)

⁵⁷Nancy K.Sandars (1995), *Prehistoric Art in Europe*. (New Haven and London.Yale University Press) 284.

⁵⁸Ibid. p. 284

d'Escandinàvia on va tenir més presència i força. Cal suposar que concorda amb la filosofia que es desprèn del moviment rítmic, pausat i infinit de l'espiral en un disc que combina el sentiment religiós i el sentit de l'estètica. En el capítol anterior ja es diu que el disc solar és el sol, no tant per l'antropologia religiosa dels que participaven en el ritual sinó perquè és una representació contundent del sol. Només cal que ens adonem que no està tirat per un cavall qualsevol, que no és una bèstia de càrrega. Convé observar els seus ulls –en forma d'estel- per a copsar que es tracta d'un cavall màgic, diví potser?. Per altra banda, constitueix una prova del domini de la tècnica de la fundició. En aquest sentit, és interessant novament el que escriu Sandars: “the horse too is not an ordinary animal as can be seen very well from the patterns worked on the surface of the neck and head. It is simplified, three-dimensional animal and a symbol of something other than the individual slave or servant of man.”⁵⁹

El descobriment a Escània de dos cavalls semblants al de Trundholm fa pensar que va existir el carro a escala que formava part del conjunt.

Com que la *Viking Society for Northern Research* és una entitat internacional fundada a Londres el 1892,⁶⁰ és pertinent citar les actes del període 1901-1903: “It would have been difficult previous to this find to believe it possible for the people of the Northern Bronze Age to produce such splendid piece of work” pel que fa a la seva bellesa intrínseca. A més a més, probablement, van ser els primers en apuntar: “Perhaps the small image of the sun might be an imitation of a larger one, and which, in order to make an impression, had to be seen, and therefore was driven through the fields and villages.”⁶¹

9.- El Carro Solar de Trundholm i la ciència

El fet de que la religió es basi en el moviment del sol és ciència i el 12 març 2012 Amelia Carolina Sparavigna,⁶² del Departament de Ciència Aplicada i Tecnologia del Politècnic de Torí, va presentar un treball assenyalant que alguns antics discs de bronze

⁵⁹Ibid. p. 286

⁶⁰Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Viking_Society_for_Northern_Research (Consulta: 30.V.2013)

⁶¹Saga=Book of the Viking Club URL: <http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Saga-Book%20I-22%20searchable/Saga-Book%20III.pdf> (Consulta: 30.V.2013)

⁶²Politecnico di Torino. URL: <https://sites.google.com/site/archaeopapers/denmark> (consulta 16.VI.2013)

podrien haver funcionat com a calendaris i que el Carro Solar de Trundholm n'és un exemple. En aquest sentit, una nova proposta contradiu la que havia fet Klaus Randsborg, professor d'Arqueologia de la Universitat de Copenhagen. Randsborg que deia que en el disc nocturn la suma d'espivals en cada cercle del disc multiplicada pel nombre de cercles que hi ha, comptats a partir de la meitat ($1 \times 1 + 2 \times 8 + 3 \times 20 + 4 \times 25$), resulta en un total de 177, xifra que s'acosta molt al nombre de dies dels sis mesos sinòdics⁶³.

Sparavigna fa una interpretació diferent i fàcil del disc nocturn. Proposa que els vuit cercles concèntrics del primer anell o interior representarien els vuit dies de la setmana. (Figura 22) L'anell més exterior té 25 cercles i l'altre en té 20, que sumen 45, que serien les setmanes. Si fixem el solstici d'hivern com a inici d'any, els dos grups de setmanes podrien significar que en el curs de l'any hi ha dues estacions: una seria "sol jove", de 20 setmanes, seguida per l'estació de "sol madur" de 25 setmanes. Si multipliquem 45 setmanes x 8 dies = 360 dies.

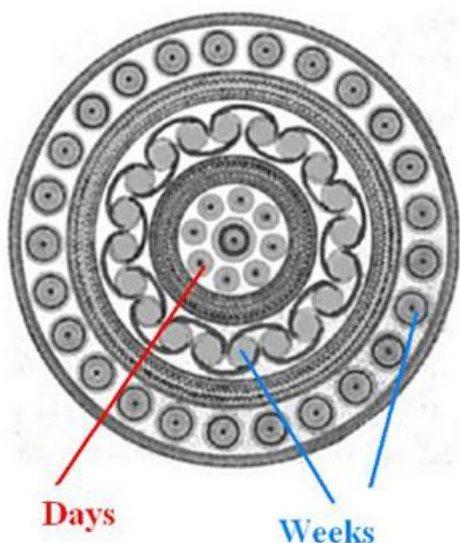

Figura 22

year, we can use the circle at the centre of the disk: this is the most important circle,

Resulta évident, diu Sparavigna, que el disc de Trundholm és un calendari nundinal,⁶⁴ de manera que tenim marcat en vermell un dia de la setmana i en blau una setmana de la primera estació i una setmana de la segona estació. Conseqüentment, una data seria dir, per exemple, tercer dia de la setmana i cinquena setmana de la segona estació.

“For the five extra days at the end of the

⁶³Enciclopèdia Catalana: *mes sinòdic*: Interval de temps comprès entre dues fases iguals consecutives de la Lluna; per exemple, entre lluna nova i lluna nova. La seva durada és de 29,53059 dies (solars mitjans). URL: <http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dia/cerca?s.q=mes+sin%C3%B2dic&s.book=&search-go=Cerca> (consulta: 14.X.2013)

⁶⁴Wikipedia: *ciclo de nundinal*. URL: http://en.wikipedia.org.es.mk.gd/wiki/Roman_calendar#Nundinal_cycle (consulta: 18.IX.2013). Més informació a URL: <http://www.archive.org/details/origineskalenda01gres>

because it is containing both the end and the beginning of the year, able to “adjust” the circle of time, restoring the cosmic order.” Sparavigna veu defensable aquest calendari perquè el de l’antic Egipte tenia 360 dies repartits en 12 mesos de 30 dies cadascun, més 5 dies extres. Els etruscs van fer un calendari que Roma va ajustar i durant un temps Roma va tenir un calendari basat en dos cicles o estacions, un amb setmanes de 7 dies i l’altre de 8 dies. Pel que fa a la cara daurada, segons Sparavigna, és més especulativa o dubtosa. Considera que cadascuna de les espirals de les 52, inclosa la central, representa una setmana de 7 dies, obtenint-se així 364 dies. La setmana central seria més llarga perquè conté un o dos dies extres, depenent de l’any. A partir d’aquí es pregunta si el disc de Trundholm seria un calendari de dos cicles. En qualsevol cas, repetim, creu més defensable el calendari basat només en la cara nocturna. Les darreres paraules del seu text són: “In my opinion, further studies in the decorations of ancient bronze artifacts can be useful to understand the progression of human knowledge of mathematics and geometry”.

Un cas que crida l’atenció és que Kristian Kristiansen i Thomas B. Larsson (2005), tot i destacar fortament que els discs solars que algunes dones de l’elit lluien a la panxa a guisa de sivella, no facin en canvi cap menció del disc de Langstrup (Figura 23) de la mateixa manera que ho fa Nancy K. Landars (1985) que, si l’esmenta, no en fa cap comentari. Per contra, si llegim les dues pàgines d’Amelia Carolina Sparavigna,

Figura 23

encara que siguin especulatives, ens adonem de la seva importància. En aquest capítol de ciència, encara que no sigui de Trundholm, convé esmentar l’observació de Sparavigna pel que fa a la decoració del disc, que es compon de solcs circulars i espirals punxats en el model de cera abans de la seva fundició. Sparavigna percep uns números en la decoració que li suggereixen el coneixement del número π , “the ratio of circumference to diameter”. Sembla, doncs, que

aquest disc, que té la sort d'estar en bones condicions, és el més gran de tots i es remunta al 1400 aC i, per tant, mereix més atenció de la que fins ara se li havia donat.⁶⁵

10.- Conclusió de la “Primera Part”

En aquesta primera part hem vist que a Mesopotàmia, on s'inicià l'urbanisme també, força més tard, es feia ús del carro i de seguida la metal·lúrgia, de forma que pel III mil·lenni al Pròxim Orient hi havia un comerç considerable de metalls, que no va trigar a estendre's: per l'Egeu, els Càrpats i pel Corredor de l'Estepa o d'Euràsia fins als Urals per l'est; per l'oest, pel Danubi, fent camí cap l'Europa Central fins assolir el sud d'Escandinàvia. Es demostra que els intercanvis van ser no només materials, sinó també culturals, religiosos, tecnològics, d'artesans i de guerrers, com ara l'espiral, el carro, el culte solar, el calendari, la fundició de metalls, etc. Ens sembla haver demostrat que el Carro Solar de Trundholm, és l'emblema d'aquesta gran xarxa que va ser el Bronze europeu perquè encapsula les àrees que signifiquen humanitat i progrés (art, religió, ciència i tecnologia). Considerem que aquesta part que aquí tanquem explica la ubicuïtat del Carro Solar de Trundholm, com altres artefactes de la història que veurem a la “Segona Part”.

SEGONA PART: LA CONTEMPORENEÏTAT

1.- El context històric europeu

Si fa tres mil sis-cents anys que les influències circulaven en tots els sentits a Europa, des de fa uns dos-cents anys parlar d'influència és ja insuficient perquè la Revolució Francesa va ser una commoció europea i la d'Octubre una commoció mundial. Farem una mirada retrospectiva per tal d'adonar-nos de perquè i de com hem arribat fins aquí.

A Europa el feudalisme no feia molt que havia caigut i les monarquies absolutes havien perdut influència. En les primeres dècades del segle XIX va ser quan va començar la política, tot i que a Gran Bretanya i a Escandinàvia ja havia començat al

⁶⁵Politecnico di Torino. URL:<https://sites.google.com/site/archaeopapers/denmark> (consulta:16.VI.2013)

segle XVIII. En aquest procés es va inventar un vocabulari polític internacional amb paraules com ara “liberalisme”, “conservadurisme”, “socialisme” i “comunisme”. També va ser el moment quan va entrar en escena el polític tal com l’entendem en els nostres dies: el somriure forçat, la cortesia fingida, l’encaixada de mans falsa, etc.⁶⁶ També va aparèixer una altra ideologia: el nacionalisme. Es tracta, però, d’una ideologia que a vegades es fusiona amb un dels esmentats “ismes” i unes altres vegades es manté al marge perquè opera en un altre terreny. Aquests “ismes”, per tant, es malficien del nacionalisme i alhora el nacionalisme es malfia dels “ismes”.

Aquesta malfiança que s’acaba d’apuntar s’explica perquè el nacionalisme demana a l’individu que sigui prou lliure per a sentir lleialtat envers un concepte abstracte de nació, que està per sobre de les institucions i de les persones que influencien diàriament amb la seva existència. Posem un exemple: un socialista o un liberal no poden coincidir amb un nacionalista perquè l’últim els demana que anteposin la nació al programa socio-econòmic que creuen idoni per a la nació. Per altra banda, tal com s’ha dit al principi, Europa estava commocionada per la Revolució Francesa, que va tenir efectes a llarg termini, com el de generar nous agents socials i nous grups socials. També va ser quan van sorgir la indústria i l’urbanisme (fàbriques i “slums”), quan les organitzacions d’oficis i de les distintes especialitzacions van prendre força, és a dir, es va accentuar novament la complexitat social. Totes aquestes individualitats amb el seus matisos varen participar en aquesta nova societat amb un protagonisme que mai no havien tingut mentre l’aristocràcia que sempre havia estat al costat del Rei va canviar el seu rol. Com a resultat de tot plegat la major part de la societat va quedar-se sense amo en el sentit antic del mot.

“Nationalism (patriotic feeling or principles or efforts) is a bonding relationship created between the nation-state and the individual aimed at creating a desired sense of belonging, attachment, of being an insider.”⁶⁷ El nacionalisme demana lleialtat i lligam, qualitats que només poden funcionar si es desenvolupa una cultura portadora d’un codi

⁶⁶Robert Tombs (2002), *Política*, editat per T.C.W. “El siglo XIX. Europa 1789-1914. (Cambridge, Oxford University Press) 19-20.

⁶⁷ Marie Louise Stig Sørensen (1996), “The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark”. *Nationalism and archaeology in Europe*. Edited by Margarita Díaz-Andreu & Timothy Champion (London: UCL Press Limited) 27.

de conducta perquè l'individu tingui la sensació de formar part d'un tot, que és la nació. Aquestes condicions es donen si els mitjans de comunicació tenen llibertat per a interactuar amb els ciutadans, assegurant d'aquesta manera una cultura i alhora una conducta compartida. En aquest sentit, el segle XIX va ser important perquè és quan es van expandir els mitjans de comunicació: la premsa.

Si els mitjans de comunicació hi van jugar un paper essencial, va ser significatiu també el paper que hi van jugar artistes com Beethoven, Wagner i Chopin, entre molts altres. Afegim-hi que es van construir teatres d'òpera per tot Europa. Si els museus d'arts plàstiques daten del segle XVIII, quan els prínceps van obrir al públic les portes dels seus palaus, va ser al segle XIX quan els estats-nació comencen a construir grans palaus per a exhibir el seus grans tresors a Berlín, Munich, Londres⁶⁸ i Madrid, tots precedits però, per París, atès que la Revolució Francesa va ser capdavantera en el pensament i el simbolisme nacionalistes. La nació es va apropiat, doncs, del patrimoni material i cosmològic de la monarquia, fet comparable amb L'Ermitage, de Sant Petersburg que, com a resultat de la Revolució d'Octubre, es va equipar amb les col·leccions privades dels tsars i de l'aristocràcia creades durant segles.

2.- El context històric danès

A la primera meitat del segle XVIII, els pagesos havien de treballar pel terratinent tres dies a la setmana i, per llei, els mascles de 4 a 40 anys havien de romandre a la propietat on havien nascut. Entre els anys 1784 i 1797, en plena Revolució Francesa, el moviment per la reforma agrària estava molt viu. Es va reconèixer la importància de què la terra fos propietat del pagès i el govern va fer préstecs a baix interès alhora que els terratinents eren compensats per la seva pèrdua.

Arran de les guerres napoleòniques i altres conflictes atlàntics, el 1813 Dinamarca va fer suspensió de pagaments. Els preus del gra van caure, va perdre Noruega, i Copenhaguen va ser durament bombardejada per vaixells britànics. Posteriorment va perdre Tranquebar (Índia), el sud-est de l'actual Ghana i les Antilles Daneses. El 1818 es va crear el banc emissor, i el 1830 l'economia va iniciar la seva

⁶⁸Robert Tombs (2002), *Política*, editat per T.C.W. "El siglo XIX. Europa 1789-1914. (Cambridge, Oxford University Press) 153-5.

recuperació mentre que els preus del gra milloraren i les reformes agràries⁶⁹ començaren a donar resultats.

El liberalisme va fer que la monarquia absoluta perdés contingut ideològic. Calia refundar el país a partir d'una fórmula nova i al marge de tots els altres "ismes". Aquest paper el va jugar el nacionalisme, que relaciona l'individu amb la noció abstracte de l'estat-nació i té, a més, un contingut emocional útil per aconseguir objectius. Aquest període va ser molt convuls a Dinamarca. Hi havia una sensació exagerada de derrota, el sentiment de que s'havien fet malament les coses per una acusada ingenuïtat política i, per tant, calia posar-hi remei.

El 1807 es funda el primer museu nacional, en un temps de desastres militars i econòmics, però en un ambient de romanticisme i d'interès per la història antiga que afavorirà un moviment de suport a la debilitada monarquia absoluta. En aquell context es va escriure un llibre que es referia als reis com els que guarden la memòria dels fets heroics del passat. Aquell interès pel passat, però, va durar fins a finals de la monarquia absoluta, el 1850, i estava restringit a l'aristocràcia, a l'antiga burgesia i als alts càrrecs acadèmics i de l'administració que alhora constituïen la major part dels socis de la Reial Societat d'Antiguitats Nòrdiques. Aquesta societat va distribuir a tots els mestres d'escola un petit pamflet en què es descriu com excavar i com manipular les troballes. La burgesia era la que feia els contactes amb el museu de Copenhaguen quan hi havia una troballa. Tot i això, els capellans feien també d'intermediaris donant diners al pagès que fes alguna troballa. Aquesta pràctica era atractiva pels pagesos perquè els hi suposava una doble paga. El museu danès, a l'igual dels museus de la resta d'Europa, mostrava les peces o els artefactes arqueològics com si fos una fruiteria i les etiquetes identificatives com si fossin els preus de les mercaderies: els museus eren com la botiga del senyor Esteve.

3.- Nacionalisme i història

"Nationalism explores a range of different aspects of societies and human characteristics; but among this variability is a common tendency of including the

⁶⁹*Britannica Academic Edition*. Entrada: "Denmark". Accés via UPF.

past”⁷⁰. El nacionalisme és portador de l’essència del país, que està continguda en la geografia i en la història, és a dir, en la terra i en el passat. El paisatge té història. El poble que ha viscut durant segles en el mateix país se sent arrelat a la terra, se sent nació i té el sentiment de que els seus ancestres també hi estaven arrelats. Aquest sentiment, que és una il·lusió, alhora és entranyable perquè és vista com a natural, té la capacitat de cohesionar i la força de legitimar. És quelcom natural que les persones –la gran majoria pagesos- siguin part del paisatge: al mateix temps que els ancestres, comparteixen el mateix passat. Precisament perquè té un contingut de “natural” es diferencia de tots els altres sentiments identitaris. La identitat de grup donada per la pertinença a una classe social, una religió, una universitat o un club, està assegurada mentre duri l’experiència que comporta aquesta pertinença, però li cal un manteniment o una presència continuada mentre que la pertinença a la nació està garantida fins i tot per l’emigrant a qui li correspon exclusivament mantenir de forma voluntària el sentiment de pertànyer a una determinada nació. Això explica que a la literatura romàntica apareguin mots com “enyorança” o el portugués “saudade”. El nacionalisme té la pretensió d’establir una relació natural entre l’individu i la nació. Com que el passat és immensament flexible, s’estableix una relació de fondària en el temps i de pertinença entre l’individu i l’estat-nació.⁷¹

Els nacionalismes són criticats negativament per ser moviments socials de la burgesia industrial (top-down), però la peculiaritat del nacionalisme danès és que, a més a més, hi va haver un moviment camperol (down-top) del segle XIX. El Professor Østergård, destacat estudiós del nacionalisme danés, escriu:

The Danes are aware that they are a strong society with deep values, but at the same time frequently bring to the surface the “smallness” of their country...The peasant movement won out basically because it succeeded in establishing an independent culture with educational institutions of its own. This again was

⁷⁰ Marie Louise Stig Sørensen (1996), “The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark”. *Nationalism and archaeology in Europe*. Edited by Margarita Díaz-Andreu & Timothy Champion (London: UCL Press Limited) 28.

⁷¹Ibid. p. 29

possible because of the unique organization of the agrarian industries based on the cooperative.⁷²

D'aquí cal extreure que el nacionalisme danès té una àmplia base social en el món camperol, amb uns valors ètics que han fet possible l'estat del benestar. Els desastres militars del segle XIX van deixar el país esmaperdut i es va veure la necessitat de crear noves identitats per a donar una sensació de pertinença més plaent. Tant des de la perspectiva individual com de classes i grups socials, no resultava comfortable formar part d'un país derrotat i, per tant, calia identificar-se amb un país diferent per a sentir-se'n orgullós. El moviment Romàntic va ser-ne la solució. El Romanticisme a tot Europa va girar-se cap al passat per a guanyar autoestima i tenir motius d'orgull. El Romanticisme va servir per a restaurar una antiga glòria. La primera meitat del segle XIX és considerada l'Edat d'Or danesa. Hi apareixen figures com Søren Kierkegaard, Hans Christian Andersen, etc., que estaven influïdes pel romanticisme alemany.

Figura 24

Les arts plàstiques també varen participar en el romanticisme i en aquest sentit és rellevant la Figura 24 (Nicolai Frederick Habbe 1848 *Marxa del soldats de la reserva*), on hi veiem tots els elements romàntics: els soldats derrotats senten a prop la solidaritat dels camperols mentre al fons hi destaca un dolmen, el passat i el present d'un sol poble, la solidaritat i la terra, tots els elements que calen per a la construcció d'una nació. Recordem que a l'inici del XIX molts militars d'alta graduació eren membres de la Reial Societat d'Antiguitats Nòrdiques. En el romanticisme danès cal veure els militars com a defensors del territori que és el patrimoni del passat comú, el que explica el lligam entre militars i arqueologia perquè cap altra disciplina podia competir en satisfer plenament una mirada romàntica envers un passat llunyà: la llunyania té màgia.

The concern with this past furthermore aimed at the people as a unity, who existed before the present political borders. In this way the past was used to create a myth

⁷²Daniella Gotsi, Ali Haider, Joanna Ivars, and Marloes Van Den Berg, Supervisor: Linni Rita Gad. Roskilde University. 2006. URL: <http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/1829/1/final%20project.pdf> (Consulta: 20.V.2013)

about a united unmixed people, who from the dawn of time had developed independently and who represented a high spiritual and cultural stage. This also meant that it was increasingly the most remote periods that were of interest. This was probably attributable to their remoteness greater freedom to assign them specific characteristics, as well as the desire for disassociation from history.⁷³

Aquest recurs al passat es va fer, però procurant de no molestar al veï, de forma que mai no es va suggerir la recuperació de Noruega o qualsevol altra forma d'expansionisme, sinó que es va posar l'èmfasi en aquest "petit país".

Dinamarca no solament va esdevenir petita sinó pobra, per tant, calia veure el passat com un recurs que facilitava les virtuts nacionals, l'orgull i l'autoestima. El recurs més simple i popular el tenim amb les cançons populars daneses, que en el context del segle XIX, van jugar un paper central en les activitats col·lectives com a mitjà de comunicació de masses i de cohesió. Novament hem de d'esmentar el Professor Østergård que ha estudiat l'obra del filòsof, clergue i poeta Nikolay Frederik Grundtvig, fundador de la Universitat Popular Danesa, pare ideològic de les universitats que es van fundar a la resta d'Europa⁷⁴ i autor de nombroses cançons que es cantaven quan els pagesos lluitaven el 1850 per Schleswig, ara forma part d'Alemanya. Va ser la manera com els pagesos van aprendre a ser danesos, amb unes lletres que tenien un component de justícia social i d'orgull d'un país petit. Els danesos no consideren rellevant que el seu país sigui pla. Les muntanyes no són necessàries, el que més importa és el benestar social.

4.- Nacionalisme i arqueologia

L'arqueologia va començar a caminar amb fons privats i sota la direcció de Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865), que va ser el primer director del Museu Nacional de Dinamarca (a partir d'ara "el Museu"). Va ser el primer en dividir la prehistòria en tres edats malgrat ser formalment només antiquari, no acadèmic. Al mateix temps, Europa convertia el passat en mite per arribar a la construcció de l'Estat-nació. En la creació

⁷³Marie Louise Stig Sørensen (1996), "The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark". *Nationalism and archaeology in Europe*. Edited by Margarita Díaz-Andreu & Timothy Champion (London: UCL Press Limited) 32.

⁷⁴Viquipèdia. URL: http://ca.wikipedia.org/wiki/Universitat_Popular (consulta 12.VI.2013)

del mite, res millor que les paraules escrites el 1843 pel reconegut Jens Jacob Asmussen Worsaae (1821-1885), fundador de l'arqueologia acadèmica danesa, segon director del Museu. Va ser Ministre de Cultura i va refinar o perfeccionar la divisió tripartita de la Prehistòria. Worsaae va escriure:

A people with respect for themselves and their independence cannot possibly rest content with a consideration of their present circumstances only. They must also of necessity look at the past... to learn how they became what they are. Only when this is clear in their minds, can people fully understand their heritage, only then they defend their independence with all their might and work with zeal for future progress, and thereby safeguard the prosperity and honour of their mother country.⁷⁵

La divisió tripartita de la Prehistòria va quedar establerta definitivament pel deixeble de Worsaae, el suec Oscar Montelius (1843-1921), que a més a més va perioditzar el Bronze Nòrdic. Worsaae va fer un servei al país quan Noruega va dir als alemanys que envaïssin Dinamarca perquè havia estat poblada pels alemanys. Worsaae va replicar amb arguments arqueològics. Aquest conflicte és un exemple no ja de l'ús polític de la història, sinó de l'ús de la prehistòria per a declarar la guerra.

Durant la segona meitat del segle XIX, l'arqueologia es va expandir i, entre les dues guerres amb Alemanya, es van fundar cinc museus provincials, els membres dirigents dels quals eren tots burgesos que calia diferenciar, no obstant, de la burgesia més rica. Es tractava d'un grup social format principalment per acadèmics de les ciències naturals, mestres, advocats, oficials militars, així com farmacèutics i algun home de negocis. L'objectiu d'aquests museus era evitar la destrucció de material arqueològic causada per l'activitat agrícola, mitjançant xerrades amb els propietaris de terres i amb els pagesos. Les mateixes escoles agrícoles de creació recent participaven també en aquesta activitat de preservació arqueològica fins al punt que la mateixa pagesia va prendre consciència política amb una forta perspectiva històrica, remarcant el paper potencial que havia d'adquirir com a representació del poble.

⁷⁵Kristian Kristiansen (1992). "The strength of the past and its great might; an essay on the use of the past". *Journal of European Archaeology*. 1: 3-32.

Durant els darrers anys del segle XIX, en el període 1885-1894, va sorgir un seriós conflicte entre els pagesos i les classes altes, que va dur a crisi de govern. El món agrícola es va organitzar a tots els nivells, culturalment, políticament i econòmicament, fet que va fer possible la creació de nombroses cooperatives.

El 1874 es va acabar l'era de Worsaae i va entrar en escena Sophus Müller com a quart director del Museu (1892-1921). Es varen iniciar excavacions sistemàtiques tot fent classificacions i publicacions de les troballes i es va establir un inventari cronològic que va permetre a Müller fer una síntesi de tot el que s'havia realitzat. A més, el periodista Vilhelm Boye va dur a terme una alligadora tasca a la premsa on anava explicant tot el que s'anava trobant, fent una llista dels noms de les persones que tenien un túmul a la seva finca que calia protegir. Tots aquests articles es troben en llibres relligats al Museu.

Per una banda, constatem, doncs, una participació positiva de la societat envers la recuperació del patrimoni, però aquest idil·li tan sols era aparent i la cultura burgesa va fer que aparaguessin els col·leccionistes privats que comptaven amb la col·laboració d'agents i també de pagesos que robaven sistemàticament, especialment de nit, en les excavacions. Uns quants milers de túmuls van quedar afectats durant la dècada del 1890. Naturalment, Müller duia una lluita ferotge contra aquesta situació però, com a bon burgès, no es va estar de dir el 1907, en un acte al Museu, que els col·leccionistes eren “els nostres amics devots” i el proletariat rural “els nostres enemics perillosos”.⁷⁶

A l'entorn del 1900 moltes col·leccions privades van ser comprades –i ben pagades– pel Museu, reflex que l'economia danesa progressava. Va millorar la productivitat agrícola i ramadera, els mestres d'escola eren transmissors de la ideologia de la cultura històrica del segle XIX i a la Reial Societat d'Antiguitats Nòrdiques l'alta classe mitjana s'hi havia fet forta mentre que la noblesa i els alts càrrecs militars només representaven el 5%. Tenim doncs que les primeres dècades del segle XX van ser de cultura històrica i fins el 1930 va seguir augmentant el nombre de col·leccions privades que eren ofertes al Museu. No obstant això, va haver-hi un enfrontament inevitable entre el Museu i els museus locals perquè es van enviar cartes oficials –d'amagat dels

⁷⁶Kristian Kristiansen (1992), *The strenght of the past and its great might'; an essay on the use of the past.* (Journal of European Archaeology, number 1, 3-32).

museus locals– dirigides a capellans demanant que qualsevol troballa arqueològica es comunicés directament al Museu. El responsable de les cartes era Sophus Müller.⁷⁷

5.- L'ús de la Història

Hem fet un breu recorregut per l'arqueologia danesa en el capítol anterior però si mirem l'arqueologia amb perspectiva, sigui del país que sigui, ens adonarem que la tasca feta no té un valor totalment científic perquè, com diu Kristiansen, “the formation of museums collections and the destruction of the archaeological heritage are interrelated phenomena, not as a cause and effect but as alternative responses to social and economic developments in Europe and, probably, North America during the last 200 years”⁷⁸. L'opció va ser, doncs, intentar evitar llaurar la terra perquè es podria fer malbé algun artefacte i es va afavorir drenar les terres humides que podien contenir artefactes prehistòrics. D'aquesta manera, amb els materials recuperats, es podria explicar la història perquè l'arqueologia no va fer altra cosa que convertir-se en una disciplina més de les que van contribuir a la formació del món occidental en l'aspecte mercantil, agrari, industrial, econòmic i “At the same time nationalism rose to dominance as a political and historical framework. In this ideological climate the first museum collections appeared as exhibitions of the origin of nations.”⁷⁹

Figura 25

“When investigating the uses and references to the past in popular culture it becomes clear that an established repertoire of references was created at this time. It is

⁷⁷Kristian Kristiansen (2011), *A Social History of Danish Archaeology(Reprint with New Epilogue)*. Academia.edu URL:

http://www.academia.edu/739299/A_social_history_of_Danish_Archaeology_with_an_new_epilogue_The_Reappearance_of_Nationalism_and_a_Romantic_Past (20.V.2013)

⁷⁸Kristian Kristiansen (1996), *The Destruction of the Archaeological Heritage and the Formation of Museum Collections. The Case of Denmark*. Academia.edu URL:

http://www.academia.edu/353680/The_Destruction_of_the_Archaeological_Heritage_and_the_Formation_of_Museum_Collections (consulta: 24.VII.2013)

⁷⁹Ibid.

composed of references to three archaeological objects, the lur (Figura 25), the sun-wagon and the Golden Horns, and to one monument group, barrows.”⁸⁰

Aquests objectes-tipus estan més associats a la cultura contemporània i s’ha fet amb ells una construcció popular i política. Sørensen els contraposa amb la Caldera de Gundestrup, que no ha estat invocada pel nacionalisme danès, malgrat la seva

importància arqueològica, per la raó següent: ”An obvious further characteristic is that all three object types are made locally in contrast to, for example, the Gundestrup cauldron, and they are not only remarkable but also Danish.”⁸¹ En alguns casos, per estar associats a un veí incòmode, normalment Alemanya. La qüestió és

Figura 26

que els tres objectes esmentats tenen una certa mística, és a dir, que són fàcilment incorporables al nostre imaginari perquè fan referència a activitats rituals que fan possible una representació o teatrellització.

Quan mirem els lurs, unes trompetes de quasi dos metres de llarg, ens podem imaginar un guerrer tocant eternament el lur davant l’assemblea o la marxa dels guerrers o incorporats en un ritual. Pel caràcter emocional que es pot atribuir a un instrument

musical i pel seu so, de gran abast, sovint s’ha fet servir per fer política, s’ha utilitzat com una veu que arriba arreu. N’és un exemple *El desvetllament* (Figura 26) que va formar part d’una campanya electoral del 1920 a Schleswig-Holstein, en què es va fer servir un cartell on un home de l’antiguitat, situat en un punt alt, toca el “lur” i al peu hi diu “Desperta i vota danès”. A la Figura 27 veiem dos trompetistes a la plaça de l’ajuntament de Copenhaguen que, d’acord amb la llegenda, sonaran mentre passa la verge. En aquest cas té un to menys agressiu, apel·la a la religiositat del poble.

Figura 27

⁸⁰Marie Louise Stig Sørensen (1996). “The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark”. *Nationalism and archaeology in Europe*. Edited by Margarita Díaz-Andreu & Timothy Champion (London: UCL Press Limited) 36.

⁸¹ Ibid p. 38

La marca de mantega LURPAK, composta per “lur” i “pak”, (Figura 28) utilitza, a l’envoltori, un lur a cada costat del seu logo.

Figura 28

El “sun-wagon”, la traducció literal del danès a l’anglès de “solvoggen”, és la forma popular, no arqueològica, amb què els danesos es refereixen al Carro Solar de Trundholm. Ho tractarem a partir del capítol 7.

Les Banyes d’Or suggereixen (Figures 11 i 29) un ritual principesc, per a donar la benvinguda a un visitant il·lustre o bé per a celebrar un casament. Del que es tracta, per tant, és que els objectes transmetin una imatge entenadora i captivadora que pugui

Figura 29

entrar fàcilment en una incerta cultura popular. La peculiaritat d’aquesta descoberta és que les banyes van ser trobades per separat i varen esdevenir molt populars, fins al punt, que el 1906 el pintor Harald Slott-Møllerva va “representar” la noia de la troballa del 1639 amb una banya a la falda (Figura 30). Val a dir que cap de les dues es va trobar sencera i que van ser robades i foses el 1802. A partir de dibuixos antics, el Museu en va fer rèpliques que, tanmateix, van ser robades el 1993 i el 2007. El British Museum també té rèpliques. En l’apartat dedicat als bessons divins, ja hem vist la seva importància en la cosmologia de la prehistòria i com en són de valorades pels seus misteriosos dibuixos i els textos rúnics.

Figura 30

Aquestes representacions que ens fem corresponen a activitats que l’arqueologia no té establertes com a veritables, però que contribueixen a convertir-les en símbols de Dinamarca perquè creen una identificació amb el seu passat, passat que ha estat domesticat.

En el Capítol 9 (pàgina 31) ens referim a la científica Amelia Carolina Sparavigna pel que fa al disc de Langstrup.

design of the series, decided to represent some objects of the Bronze Age found in Denmark. Among them there are the Trundholm sun chariot and the Langstrup belt plate”⁸². Kristian Kristiansen és explícit en el seu correu electrònic del 16.IV.2013: “That archaeological objects like the Trundholm Sunchariot appears on banknotes in Denmark reflects the historical importance of archaeology in Denmark, and its role for Danish identity, which of course also relates indirectly to national pride and nationalism”. (Figura 31).

Com no podia ser altrament, una de les característiques del

Figura 31

nacionalisme és que l'Estat, principal beneficiari del nacionalisme en tot Estat-nació, fa ús del passat. Aquest ús es visualitza en els segells de correus i en el paper moneda tota vegada que l'emissor és el mateix Estat. Tanmateix, aquesta inèrcia d'apropiar-se del passat per a crear símbols o un nou i fraudulent imaginari és també assumida per la societat en general.

Per tant, es tracta de que la història pot ser manipulada: "It centred around values and rituals of heroic warfare, power and honour, and it was surrounded by a set of new ceremonies and practices. They included ritual drinking, the employment of trumpets or *lurs* in warfare and ritual, special dress, special tools, and sometimes chariots".⁸³ Cal que siguin objectes que permetin establir una relació entre els interessos d'avui i l'ús del passat, la domesticació del passat. El museus passaren a ser un exponent d'aquest passat domesticat. Aquesta funció, tanmateix, també la va fer més endavant l'excursionisme, que permetia anar als llocs "històrics" relacionant-los alhora amb el paisatge i la natura. El pas següent seria el turisme: "Historic objects of interest increasingly became

⁸²Politecnico di Torino. URL: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1203/1203.4103.pdf> (consulta: 16.VI.2013)

⁸³ Kristian Kristiansen (1999), *The Emergence of Warrior Aristocracies in Later European Prehistory and Their Long-Term History* 181 (Academia) URL: http://www.academia.edu/353670/The_Emergence_of_Warrior_Aristocracies_in_later_European_Prehistory (consulta 24.VII.2013)

attractions for the tourist industry, at first nationally, then internationally.”⁸⁴ Els museus, l’excursionisme i el turisme tenen, a més de la funció de domesticar el passat, la d’alliçonar. Un cas efectiu, actual i alliçonador de la història de la Segona Guerra Mundial és Dachau. Hem vist, doncs, un canvi substancial del museu com a contenidor d’objectes pel turisme, que ha esdevingut el pelegrinatge del món d’avui, en què l’individu va allà on hi ha una relíquia del passat, que pot ser un museu, però també un monument que forma part del paisatge –el dolmen– o el mateix paisatge, com les platges del desembarcament aliat a Normandia.

D’acord amb la citació anterior, cal precisar que els túmuls (“barrows”) són monuments funeraris en forma de turó, normalment de terra o pedres, damunt d’una tomba. Cabria comparar el túmuls amb les piràmides d’Egipte en el sentit que serveixen

per fer-ne ostentació i han de ser visibles de lluny, visibilitat que en un país pla com Dinamarca, s’aconsegueix només amb uns tres metres d’alçada. N’és un bon exemple literari la novel·la *Niels Lyhne*, dita el *Werther* danès,

Figura 32

quan llegim “Él le enseñó sus pinturas y juntos leyeron sus poemas en el jardín, sentados en lo alto de un montículo desde donde gozaban de unas magníficas vistas sobre las aguas brillantes del fiordo y las olas pardas de las landas.”⁸⁵

Si bona part del cançoner danès mitifica la pagesia, encara es mitifica més quan diem que la pagesia va ser la que va fer els túmuls, com el de Klekkende Høj (Figura 32), i avui dia continuem dient que als túmuls hi ha les petjades dels nostres ancestres, dels nostres pagesos. La significació nacionalista del missatge és la de fixar i perpetuar l’existència d’un vincle entre els pagesos, el homes de la terra i el paisatge, els túmuls i els homes del passat, tant si eren caps guerrers com les dones que hi van ser enterrades o els pagesos que van aixecar els túmuls amb les seves mans. La representació o teatralització del monument seria visualitzar com el pagès va aixecant el túmul pedra a

⁸⁴Kristian Kristiansen (1992), *The strenght of the past and its great might’; an essay on the use of the past.* (Journal of European Archaeology, number 1, 3-32).

⁸⁵Jens Peter Jacobsen (2003), *Niels Lyhne* (Barcelona: Acantilado) 13.

pedra, palada a palada i així fins als 20.000 túmuls que es troben a Dianamarca. Així doncs, les dues icones destacables del paisatge danès són el campanar de l'església del poble i el túmul. El paisatge és història. L'elit cultural del segle XIX va instrumentalitzar aquests aspectes de l'arqueologia per a emfasitzar les virtuts nacionals, fixant l'orgull del poble a través de la nació, així com el sentit d'unitat, de pertinença, les habilitats artístiques, de treballador i de poble pacífic.

Aquestes paraules de Sørensen condensen en bona part del que hem dit: “The historical depth, the strength of the community as an entity, and its internal qualities, were used as sources of pride and gratification. Being Danish and a member of the Danish people were, despite contemporary political and economic disasters, given qualities that made these strong and inspiring emotions.”⁸⁶ En un correu electrònic que va escriure l'11 de maig 2013 diu:

the megalitic buildings became ever more prominent in national narratives during the 19th century and the lur's and sun-wagon's importance related to the nationalistic feelings of the early 20th century especially after 1920. For Denmark the wars with Germany and especially the one of 1864 was of seminal importance for the construction of the nation, with the return of the “lost land” in 1920 being the second most important stage, nationalism did not end in the 19th century.

Pel que fa l'ús de la Història de manera general, totalment aplicable al Carro Solar de Trundholm, podem concloure que els objectes triats o afavorits pel nacionalisme han de ser, en primera instància, bells, alhora que, amb ulls d'avui dia, han de poder ser imaginats en alguna activitat ritual que atorgui un sentit de comunitat, de “estem junts”, i, per últim, donin prestigi, de forma que les persones que els utilitzaven es revestien d'una certa autoritat militar o religiosa. Aquestes qualitats –juntament i sobretot amb la de ser danès– han fet que aquests objectes siguin útils al nacionalisme perquè els permeten esdevenir símbols de la nació. Es tracta, però, d'un simbolisme obtingut al marge del seu valor arqueològic, tal com ens adverteix la citada doctora Sørensen.

⁸⁶Marie Louise Stig Sørensen (1996). “The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark”. *Nationalism and archaeology in Europe*. Edited by Margarita Díaz-Andreu & Timothy Champion (London: UCL Press Limited) 42

6.- L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929

Tenint en compte que el nacionalisme danès es fonamenta en el món camperol, és pertinent dedicar unes paraules al Pavelló de Dinamarca. Malgrat que hi va haver pavellons de marcat caràcter folklòric, com els de Noruega i Romania, aquest no va ser el cas del pavelló de Dinamarca, obra de l'arquitecte danès Tyge Hvass, que

Figura 33

representava una casa rural danesa, a una escala superior, en forma de diedra i de fusta rogenca amb terrat de teules a dues aigües. La porta d'accés estava descentrada, un senzill marc en sobresortia, i hi estaven representats la bandera danesa, una àncora a la part superior, una garba de blat i una

roda dentada, és a dir, els elements principals que conformen l'economia del país. Com va escriure l'arquitecte Solà-Morales: “Sin embargo, su arquitectura era muy elegante, el arquitecto aprovechó la simplicidad del arte o de la arquitectura popular para demostrar que en algunas ocasiones aquello que es centenario puede resultar hasta vanguardista, por lo que se ha considerado entre las aportaciones más interesantes que se vieron en Barcelona en 1929”⁸⁷ (Figura 33). És evident que el nacionalisme danès va arribar a Barcelona abans de la II Guerra Mundial i ho va fer amb dignitat, amb elegància i amb fidelitat al món camperol.

7.- El Carro Solar de Trundholm és notícia a la premsa

El dia 23 de setembre del 1902 el diari *HOLBÆKS AMTS AVIS*⁸⁸, de la ciutat de Holbæk va publicar la notícia següent:

Nykøbing, 22 de setembre

Troballa de vestigis.

Fa ben poc, el guarda de la finca propietat de l'Estat, a l'aiguamoll de Fællesmosen i de Trundholm, del veïnatge de Højby, va trobar, mentre llaurava

⁸⁷Ignasi Solà-Morales (1985), *La Exposición Internacional de Barcelona 1914-1929:Arquitectura y Ciudad*. (Barcelona: Feria de Barcelona) 104.

⁸⁸Veure Annexes: pàgines 65, 66 i 67.

un camp sense conrear, unes quantes peces de bronze de gran singularitat i considerable valor. En primer lloc, un escut de mides reduïdes, o més aviat el disc central i prominent d'un escut, d'unues 12 polzades de diàmetre, profusament ornamentat pels dos costats amb bells i senzills dibuixos. En un costat hi havia restes d'una placa d'or amb la qual estava cobert l'escut i que, originalment, va ser premsada dins dels ornaments. A més, un cavall d'aproximadament 6 polzades d'alçada i 9 polzades de llargada, així com fragments d'un carro de quatre rodes sobre el qual anava muntat, molt probablement, el cavall. Del carro només hi quedava una roda sencera, de la resta només hi havia fragments. Tant el cavall como les restes del carro estaven decorades de la mateixa manera que l'escut.

Després que el guarda West se n'hagués encarregat de guardar els objectes curosament, el Museu Nacional va ser informat de la troballa, i ahir el director del museu, el senyor Møller, i dos assistents seus es van acostar al lloc per realitzar mesures i d'altres exàmens pertinents, durant els quals es van trobar uns quants fragments més de la placa d'or que sens dubte es van escardar o desprendre de l'escut durant la llaurada o a causa de qualsevol altra circumstància, així com unes quantes parts més del carro.

El director del museu està convençut que la troballa pertany a un aixovar funerari de l'era del Bronze, el que explicaria que les peces es trobessin a prop de l'escorça, entre 6 i 8 polzades sota la superfície.⁸⁹

Aquesta és la notícia de la troballa del Carro Solar, que els danesos anomenen *Solvognen*, com ja s'ha dit (pàgina 43). Per altra banda, el lector de la notícia s'adonarà de l'èxit de les esmentades "cartes oficials" de Sophus Müller". Aquesta tenacitat en no perdre petjada va fer que Müller fos present al lloc adequat en el moment oportú.

És un indicati de l'interès per l'arqueologia que després de publicar-se la notícia en el diari *Nykobing Posten*, de Nykobing, capital de comarca, aquesta fos recollida per altres diaris, com el que hem traduït del danès i en el *Politiken*⁹⁰, de Copenhaguen. En

⁸⁹Traductor: Ana Sofia Pascual Pape

⁹⁰Veure Annexes pàgines: 68 i 69.

pocs dies doncs, com a mínim, dos diaris comarcals i un de la capital van fer córrer la notícia de la troballa. Lamentablement no s'ha trobat res del ressò immediat nacional i internacional. Sabem però que se'n va fer ressò prou ràpidament la ja anomenada *Viking Society for Northern Research*. En l'informe del període Gener 1901-Desembre 1903 hi ha els *Reports of Distric Secretaries*. El que pertany al districte de Dinamarca duu el títol *Find of an Image of the Sun*, del que destaquem:

As during last year (1902) several important discoveries of antiquities have been made by the Danish National Museum... the most striking find that has been reported for several years in this country, was made in the autumn... The discovery has naturally evoked much and deserved notice, both in Denmark and beyond the borders of the country...

The sun-image was found in a turf moor at Trundholm in the north-west of Seeland, in peaty soil, in the middle of a large plain. It was much broken, and the bits scattered about. All the parts were lying near the surface about as deep down as a plough would enter the soil. Nearly all the gold was torn off and smashed. Taking everything into consideration, there cannot be any doubt that the sun-image was placed where it was found as a votive offering to the gods, like many other objects from the same and a later period, and probably, just like many of these, it was broken to pieces beforehand, for what had to be used to the gods alone must be made unfit to man. The image was found by a workman belonging to the forestry department, who attached little importance to his find. His superior in charge, P. West, when he saw the broken pieces, realised their value and importance, and communicated with the National Museum... Immediately on receipt of his communication, Dr. Sophus Müller repaired to the spot, and at once made a close inspection... The fragments, superficially restored, were exhibited for a short time to the public, who repaired to the Museum in crowds... They were completely restored, and two months afterwards the sun-image was shown at the first meeting in the winter session of the Society of Antiquarians, Dr. Sophus Müller giving an interesting lecture on its significance... This may, however, be certainly affirmed: the sun-image is an idol, a real object of worship, and nothing similar has been found in Europe from so early a period (1200 B.C.)... It is only

towards the close of the most ancient period that the gods known from the Sagas, Odin and Thor, Frigga and Freya, appear. Now the sungod is known as well, which, just as in the South, is imagined as driving across the heaven in his chariot⁹¹.

D'aquest text cal inferir-ne la importància social que tenia l'arqueologia el 1902 quan molta gent no es va voler perdre la primera oportunitat d'anar a veure exposat el Carro Solar. A més a més, ens diu que els mitjans de comunicació social van funcionar perquè van difondre la notícia que estava disponible al públic. Es fa difícil pensar que un fet com aquest hagués tingut el mateix èxit en altres llocs d'Europa.

No obstant això, el director del Museu, Sophus Müller, no s'hi va estar d'escriure un article de setze pàgines sota el títol *Solbilledet fra Trundholm*⁹². Tot i que no se n'ha pogut trobar la data, cal pensar que va ser escrit pocs mesos després de la data en què es va trobar. Donat que tampoc s'ha trobat una versió en anglès, oferim un extracte del text danès:

El setembre de 1902 es va descobrir a l'aiguamoll de Trundholm, municipi de Højby, a una milla de Nykobing, un objecte antic i peculiar. Es tracta de l'anomenat *Solbilledet* (imatge solar), que data de l'Edat de Bronze (1000 aC). Consta d'un cavall i de les restes d'un carro, així com d'un escut rodó que representa el sol, amb una rica decoració, característic de la primera fase de l'Edat del Bronze. L'estil dels objectes trobats és típic del nord de Sjælland i és molt probable que l'objecte fos originari de la zona a on es va trobar. El motiu de la imatge solar és també producte de les antigues cultures d'Orient (Egipte, Mesopotàmia i Síria) i, anteriorment, Grècia. A Egipte, la imatge solar no es decora mentre que a Caldea i més tard a Assíria, l'escut es decorava amb els raigs solars. Müller fa una descripció precisa del procés d'excavació, amb detalls tècnics de l'estat del carro i de la decoració. També recull el relat de la família que va

⁹¹ Saga=Book of the Viking Club URL: <http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Saga-Book%20I-22%20searchable/Saga-Book%20III.pdf> (consulta: 1.VI.2013)

⁹² Sophus Müller. *Solbilledet fra Trundholm*. URL: <http://nordvestsjaelland.dk/artikler/1910/1910%20021-038%20Muller,%20Sophus%20-%20Solbilledet%20fra%20Trundholm.pdf> (consulta 18.VI.2013)

trobar el carro que, al seu torn, va esdevenir joguina de la filla. També es descriuen els aspectes geològics del lloc on es va trobar⁹³.

8.- El Carro Solar de Trundholm domesticat

Les dues citacions anteriors es poden considerar fonts primàries perquè van ser escrites

Figura 34

en el mateix temps de la troballa. En un correu electrònic del 22 març 2013, l'actual director del Museu, Fleming Kaul, escriu que, en un acte dedicat al Carro Solar, va conèixer el nét de qui va fer la troballa, Frederik Villumsen (Figura 34), i que ell, com el seu avi, se'n sentia molt

orgullós i va informar que l'arada que en el seu moment va colpejar aquest tresor nacional es troba al Museu Danès d'Agricultura. Comprovem doncs, com un cop d'arada té la capacitat de fer sentir un orgull nacional que és heretat pel nét, a qui veiem retratat davant d'un tapís amb la imatge del Carro Solar. Aquesta

Figura 35

(Figura 35) s'explica que hi siguin representats aquells objectes que l'estat o l'elit consideren convenients o favorables per a l'imaginari

Figura 37

mateix Museu (Figura 36), a la pàgina web com a símbol del Museu,⁹⁴ com a la pàgina web de la Botiga del Museu on trobem rèpliques del carro solar (Figura 37) amb un

interlocució entre el nét i el director té un alè de font primària i de nacionalisme compartit, sense oblidar que l'arada també ha esdevingut objecte de culte.

Atenent que l'estat-nació és l'emissor dels segells

Figura 36

El mateix Museu fa un ús aclaparador d'aquesta troballa, en el cartell del

⁹³ Extracte i traducció del danès: Ramon Bosch (Llicenciat en Ciències Socials i Història per la Universitat de Roskilde)

⁹⁴ National Museum of Denmark. URL :<http://natmus.dk/en/> (consulta 6.V.2013)

assortiment que va des de 4,83 \$ (imant) a 2.930,69 \$.⁹⁵ La iniciativa privada hi és present també: des d'un senzill davantal (Figura 38) a una safata amb una espectacular i original fotografia del Carro Solar (Figura 39). Per altra banda, l'agència de viatges danesa SPIES, fundada el 1956, va fer-se popular pels seus viatges al sol ("sun, sea, sand"), en particular a Mallorca. D'aquí que en els seus catàlegs de viatges hi figura el carro solar amb un grafisme minimal de l'escultura de Trundholm⁹⁶. Amb aquests usos el nacionalisme assoleix la banalitat absoluta.

Figura 38

Figura 39

El 1973 Dinamarca va entrar a formar part de la Comunitat Econòmica Europea junt amb el Regne Unit i Irlanda. Dinamarca és el país que ha fet més referendums per qüestions relacionades amb la seva integració a Europa, sis en total, mentre que alguns països no n'han fet cap. En el referendun del setembre del 2000, el poble

danès va rebutjar formar part de la Unió Econòmica i Monetària, és a dir, no va voler que l'euro substituís a la corona. "The sudden association of the krone with sovereignty reminds us of Billig who propounds that national identity in established nations is remembered because it is embedded in routines of life, which

constantly remind, or "flag", nationhood."⁹⁷ El rebuig

a formar part de la Unió Econòmica i Monetària venia donat per la por a perdre l'estat del benestar que, com s'ha comentat abans, és un profund valor de la societat danesa, arrelat en el moviment nacionalista i camperol del segle XIX. No va ser un rebuig directe per la pèrdua de la corona danesa, però cal que admetem que la corona tenia una càrrega emocional perquè és un element que forma part de la quotidianitat danesa i

⁹⁵ Nationalmuseet, Museumbutikken, URL: <http://www.museumsbuikken.dk/> (consulta 14.X.2013)

⁹⁶ Veure Annexes: pàgina 70

⁹⁷ Daniella Gotsi, Ali Haider, Joanna Ivars, and Marloes Van Den Berg, Supervisor: Linni Rita Gad. *Nationalism in Denmark and the Euro*. Roskilde University. 2006. URL: <http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/1829/1/final%20project.pdf> (Consulta: 8.VI.2013)

conforma la representació simbòlica de l'estat del benestar i de la independència nacional. Per altra banda, si la bandera és el màxim símbol del país, el paper moneda n'és el segon símbol i no és casual que el Carro Solar de Trundholm estigui representat en el bitllet de més valor actualment. (Figura 40).

Figura 40

9.- Orígens del Carro Solar de Trundholm

Conèixer l'origen del Carro Solar de Trundholm és cobejat perquè l'estat-nació originari podria enorgullir-se dels seus antics pobladors i fer nacionalisme. És, per tant, pertinent recollir el que hem trobat en aquest treball. Sandars escriu: “I believe that the workmen who made it had learnt their craft in one of the Central European workshops. Trundholm perhaps come from the end of the thirteenth century, which may also be the date of Dupljaja and Kličevac, though they could be rather earlier;”⁹⁸ mentre que Sparavigna “A model of a horse-drawn vehicle spoked wheels in Northern Europe at such early time is surprising. They were common in the Late Bronze Age, which ranges from 1100 BC to 550 BC, is suggesting a possible Danubian origin or influence, although the National Museum of Denmark supposes it of Nordic origin.”⁹⁹ Efectivament, el Museu diu: “The elegant spiral ornamentation that graces the golden sun disc reveals its Nordic origin”¹⁰⁰. Paradoxalment, pel Museu l'espiral és una raó positiva mentre que no ho és per Kristiansen i Larsson que diuen “El origen externo del

⁹⁸ Nancy K. Sandars. (1995), *Prehistoric Art in Europe*. New Haven and London. Yale University Press. 1995) 285.

⁹⁹ Politecnico di Torino. URL: <https://sites.google.com/site/archaeopapers/denmark> (consulta 14.X.2013)

¹⁰⁰ Museu Nacional de Dinamarca URL: <http://natmus.dk/en/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-bronze-age/the-sun-chariot/> (consulta: 14.X.2013)

maestro artesano de Trundholm vendría además avalado por la decoración en espiral...»¹⁰¹

En aquests testimonis hi ha una clara discrepància d'on es va fer el Carro Solar de Trundholm però, tenint en compte que tots els arguments són especulatius, entenem que el més coherent és seguir el que va declarar Sophus Müller, que deuria de fer-se per on es va trobar. A més a més, Kristiansen i Larsson fan un plantejament suggerent. Si el mestre artesà era de l'Egeu o del Danubi, es pot inferir que com a l'Edat del Bronze els artesans viatjaven, l'escultura podria haver-se fet al sud d'Escandinàvia. Finalment de Sørensen, especialment crítica amb el nacionalisme, fem una citació al principi del capítol 5, (pàgina 42) que dona per fet que l'escultura és danesa.

El principal motiu d'interès del llibre *DENMARK-Introduction-Prehistory*¹⁰² no és altre que estar editat per un ministeri. Es tracta clarament de la història oficial de Dinamarca, fet que explica els adjectius que trobem en una entrada sobre Trundholm: "Many solar images indicate this fertility cult, and one would expect to find sun worship in Denmark Bronze Age. The most celebrated, and as yet unexcelled evidence of this worship is the sun chariot from Trundholm...the most precious and wholly irreplaceable item in the entire treasure-house of Danish prehistoric finds... The superb sun chariot... The hollow horse is one of the country's oldest three-dimensional figures of a horse, and at the same time a unique work of art." Els adjectius tenen un to complaent amb el país i les darreres paraules expresen que és l'escultura més antiga del país, és a dir, que és danesa.

Tanquem aquest capítol, no amb l'escultura de Trundholm, sinó amb una citació que fa referència a un aspecte molt polèmic entre historiadors que és sobre on es va construir el primer carro de guerra, tirat per dos cavalls i que considerem que és part d'una cultura que podria haver tingut alguna influència indirecte amb l'escultura. En el capítol 2 de la Primera Part ens hem limitat a assenyalar que hem vist el carro a Mesopotàmia abans que a Escandinàvia i creiem vàlid transcriure l'aportació més treballada i més actual.

¹⁰¹Kristian Kristiansen i Thomas B. Larson (2006), *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. (Barcelona: Bellaterra) 329.

¹⁰²Bent Rying. (1981), *Denmark.Introduction-Prehistory* (Copenhaguen: Royal Danish Ministry of Foreign Affairs) 49-50.

Chariots were invented earliest in the steppes, where they were used in warfare. They were introduced to the Near East through Central Asia, with steppe horses... The chariot-driving Shang kings of China and the Mycenaean princes of Greece, contemporaries at opposite ends of the ancient world at about 1500 BCE, shared a common technological debt to the LBA herders of the Eurasian steppes.¹⁰³

En qualsevol cas, és interessant adonar-se que tant el carro de guerra com el religiós que ens ocupa formen part d'Euràsia i d'un temps de grans intercanvis a llarga distància de tot gènere i que fan que tot el que es va construir a l'entorn del Corredor de l'Estepa arribés aviat al sud d'Escandinàvia o a l'inrevés.

10.- El Carro Solar de Trundholm viatja

A la tardor del 2012, la Royal Academy of Arts, Londres, va fer una exposició de 150 peces de bronze d'Àsia, Àfrica i Europa dels últims 6.000 anys, des de l'antiguitat fins ara¹⁰⁴. El comissari d'aquesta exposició estava especialment satisfet de poder exposar la *Quimera d'Arezzo* i el *Carro Solar de Trundholm*, tot declarant al diari *The Guardian* que "The Nordic Trundholm sun chariot, which ranks, said Ekserdjian, as Denmark's biggest national treasure, will be lent by the National Museum in Copenhagen."¹⁰⁵

11.- Mirar cap a l'ahir per projectar el demà

A la Biblioteca Reial Danesa hem trobat tres llibres amb el títol *Solvognen*, el nom danès del Carro Solar de Trundholm. El tres llibres tenen certes coincidències que detallem.

El primer¹⁰⁶ és un llibre per a escolars d'entre 7 i 8 anys que barreja la ficció amb la realitat històrica, amb el propòsit d'acostar els nens a la vida que portaven els seus avantpassats a l'Edat del Bronze. Una nena, protagonista del conte, s'ha de trobar

¹⁰³ David W. Anthony (2007), *The horse the wheel and language: how Bronze-Age riders from the Eurasian Steppes shaped the modern world* (Princeton: Princeton University Press) 403 i 437

¹⁰⁴ Royal Academy of Arts. UPR: <http://www.royalacademy.org.uk/exhibitions/bronze/about-the-exhibition/> (consulta: 6.VII.2013)

¹⁰⁵ The Guardian. UPR: <http://www.guardian.co.uk/artanddesign/2012/jun/25/bronze-exhibition-royal-academy-sculpture> (consulta: 6.VII.2013)

¹⁰⁶ Annie Westphael (2009), *Gro og Solvognen* (Gedved: Forlaget Yduns Æbler). Veure Annexes: pàgines 71 i 72.

amb el seu amic al bosc, però de sobte no se sent bé i s'adorm. Quan es desvetlla és a la casa d'una bruixa-sàvia de l'Edat del Bronze que l'inicia en les propietats de les herbes i les festes del solstici d'estiu, d'entre altres temes. Per exemple, la nena li pregunta on és el sol durant la nit, i aleshores aquesta bona dona li explica mitjançant un dibuix (Figura 41) i un relat que coincideix amb el de les Figures 14 (pàgina 23) i 18 (pàgina 26), que el Carro Solar transporta el sol pel cel durant el dia i que, en arribar la nit, aquest és dipositat en un vaixell que fa la travessia pel mar. També li explica l'arribada d'uns homes desconeguts i amenaçadors que porta els habitants del poblat a enterrar, per precaució, el carro solar que adoren. A través del diàleg que s'estableix entre la nena i la dona sàvia, el lector s'assabenta de la manera de fer ceràmica, de teixir, del significat dels símbols i d'altres trets significatius de l'època. Tot acompanyat de bells dibuixos, especialment els de les plantes, que fan bonic un llibre per a infants.

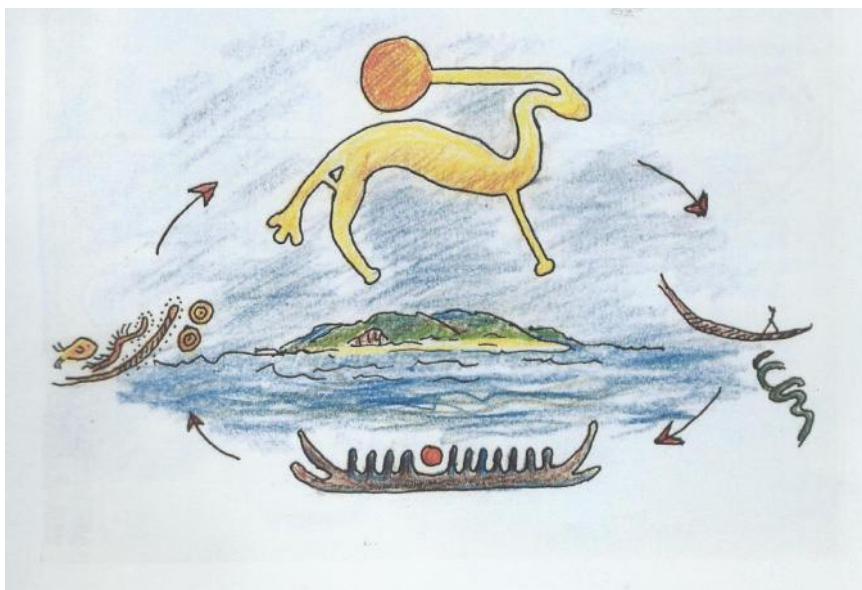

Figura 41

El segon¹⁰⁷ també és un conte, però per a escolars de 12-14 anys, i està situat al segle XXI, durant unes excavacions arqueològiques. De fet, és més interessant que l'anterior perquè la història de l'Edat del Bronze està explicada d'una manera més amena pel lector. A la pàgina de l'esquerra llegim el somni d'una noia que explica allò que va succeir en el passat: la realitat històrica; mentre que a la dreta seguim les

¹⁰⁷Börje Isakson (text) i Jens Ahlbom (dibuixos) (2009), *Gro og Solvognen* (Gedved: Forlaget Yduns Æbler). Veure Annexes: pàgines 73 i 74.

troballes que fan els nens al camp on tenen lloc les excavacions. Per exemple, el noi, una mica més eixelebrat i irrespectuós amb el passat que la nena, troba un disc daurat que fa servir com si fos un frisbee. La noia l'escriu perquè això no es fa, atès que es tracta d'una relíquia del passat que es mereix un respecte. El que interessa fer notar d'aquest llibre és que una meitat és història i l'altra ficció actual, de manera que el lector jove descobreix, no només com era l'Edat del Bronze, sinó també que els seus avantpassats eren persones pensants com ell, amb les seves idees i les seves creences, tan vàlides com les d'avui dia.

El tercer¹⁰⁸ és un còmic que pot comparar-se amb el famós *Astèrix*. El públic destinatari va dels joves fins als adults. L'autor té una obra extensa que arriba a la Disney. Els personatges tenen una aparença vikinga, que cal entendre més comercial, però la historieta en qüestió se situa a l'Edat del Bronze. Té una lectura divertida gràcies a un llenguatge àgil i exagerat, amb moltes referències a antics mites, dites i refranys. Una característica general dels còmics nòrdics és la cura amb què s'han creat els personatges que representen el panteó nòrdic; en aquest punt cal dir que aquí, al nostre país, quan s'abandona el cristianisme, s'acostuma a substituir-lo pel budisme zen, la *new age*, etc., mentre que a Escandinàvia molts joves s'obren a la mitologia nòrdica, que encara que tingui unes arrels germàniques està més ben preservada. Es tracta, doncs, d'una mirada al passat que cal tenir en compte.

Aquestes tres coincidències que hem dit no són fruit de l'atzar, sinó que els tres autors saben que la paraula "Solvognen" és un bon reclam a nivell emocional per la seva danesitat i, especialment, quan l'objectiu és motivar l'interès per la història a les noves generacions d'acord amb el que va dir Worsae el 1843. (capítol 4, pàgina 39).

12.- Conclusió amb alegoria del poder

Al llarg de les darreres pàgines d'aquest treball, es conclou i s'evidencia que una consciència per la història és entesa com una cosa natural i que aquesta consciència va aparèixer a principis del segle XIX, en paral·lel amb el romanticisme i el nacionalisme,

¹⁰⁸Freddy Milton (2003), *Jomsvikingerne SOLVOGNETEN* (Zelhem: Arboris). Veure Annexes: pàgines 75 i 76.

com a part d'una refundació del país: l'estat-nació. Tanmateix, la consciència històrica era insuficient i va caldre fer ús de la història i domesticar-la triant determinats objectes que tinguessin prou identitat danesa i que fossin allisonadors, és a dir, fàcils de ser identificats, no tant pel seu valor arqueològic com per la seva qualitat d'esdevenir símbols de Dinamarca.

Convertir un artefacte de la Prehistòria en el símbol d'una nació és un atemptat cultural a la Història perquè no es pot dir de cap estat-nació que sigui hereva dels pobladors que hi havia en el mateix espai geogràfic fa mil.lers d'anys. Per tant, la creació d'aquest tipus de símbols és una banalització tant de l'art antic com de la ciutadania d'avui. Propicia un estat emocional que fa sentir que hi ha una identitat compartida entre els participants en el ritual protagonitzat pel Carro Solar de Trunholm, com si el passat s'hagués fos amb el present i, alhora, es projectés en el futur mitjançant la cultura transmesa a les noves generacions d'avui.

En les darreres línies del Capítol 6 de la Primera Part (pàgina 24) s'ha exposat el complex que fonamentava el poder de l'elit del Bronze. Podríem anomenar al·legoria a aquest complex, que exposem novament, seguida de la que podria ser l'al·legoria de poder en la contemporaneïtat:

<i>cavall</i>	<i>carro</i>	<i>guerrer</i>	<i>príncep</i>	E. del Bronze
<i>nació</i>	<i>benestar</i>	<i>exèrcit</i>	<i>burgès</i>	E. Contemporània

Si existia un nexa mitològic entre el príncep i una divinitat zoomorfa, representada a Anatòlia i a Escandinàvia amb la còpula del príncep amb el cavall, després de segles en què la corona ha estat unguida per Déu, el burgès s'apropia del concepte de nació i a poc a poc aquesta nova classe social guanya el poder unipersonal del príncep. Alhora va creant una cosmologia nacional que inclou la seva fusió amb l'antiga aristocràcia que, amb els anys, conforma els grans conglomerats empresarials (*holdings*) que dominen totes les esferes del poder econòmic, polític (*lobbies*) i, conjuntament amb els *mass media* la cultura. Tenim doncs, enlloc de la còpula burgès-nació, una apropiació de la nació per part de la burgesia. De la mateixa manera que el príncep s'apropiava de la

força del cavall o del toro, en aquesta apropiació hi trobem una mitificació de la nació que, amb el pas del temps, va acumulant tot tipus de símbols que conformen la “cultura nacional” i que definirà la “raó d’estat”. Si en els darrers temps el domini total el tenia l’oligarquia, ara el té la “casta extractiva”¹⁰⁹. El carro, com a portador del sol, és el que fa possible la fertilitat i que avui seria l’estat del benestar. Si abans la fertilitat venia de dalt, el benestar venia de la bondat del burgès, fenomen que ha quedat qüestionat per la casta extractiva. El paral·lisme entre el guerrer i l’exèrcit és clar (en el que cal incloure la policia, l’espionatge interior i la intel·ligència). Si en el Bronze el príncep (el *wanax* grec) i el guerrer (el *lawagetas* grec) havien fet tàndem per a arribar en alguns casos a la complexa figura dels bessons divins, en la contemporaneïtat la cúpula de l’exèrcit forma part de la casta extractiva.

No cal dir que la cultura nacional ofereix els artefactes del Bronze, convertits en símbols i tractats com ídols, com a tàndem passat-present, però silencia els fonaments de l’estratificació social que, tant en el passat com en el present, s’aferma amb la construcció d’un missatge mític que prové sempre de les elits. Si Kristiansen i Larsson van associar l’al·legoria del poder amb la cosmologia de l’Edat del Bronze, el procés històric evidencia que és un fenomen de l’antropologia perquè tant en el passat com en el present l’estratificació social és de “longue durée”.

¹⁰⁹ La crítica social ha fet aquest concepte a partir de l’obra *The origins of power, prosperity, and poverty – Why nations fail*, 2012, de Daron Acemoglu i James A. Robinson, que a la pàgina 81 escriuen: “Extractive political institutions concentrate power in the hands of a narrow elite and place few constraints on the exercise of this power. Economic institutions are then often structured by this elite to extract resources from the rest of the society. Extractive economic institutions thus naturally accompany political institutions”. Nova York: Crown Publishing Group, a division of Random House, Inc.

BIBLIOGRAFIA

Anthony, David W. (2007). *The horse the wheel and language: how Bronze-Age riders from the Eurasian Steppes shapped the modern world*. Princenton: Princenton University Press.

Chernykh, Evgeny (2008). *The “Steppe Belt” of stockbreeding cultures in Eurasia during the Early Metal Age*. *Trabajos de Prehistoria* 65, N° 2, Julio-Diciembre 2008. URL: <http://tp.revistas.csic.es/index.php/tp/article/download/149/150>.

Ellis Davidson, Hilda (1969). *The Chariot of the Sun and other rites and symbols of the Northern Bronze Age*. Nova York: Frederick A. Praeger.

Gelling, Peter (1969). *The Chariot of the Sun and other rites and symbols of the Northern Bronze Age*. New York-Washington: Frederick A. Praeger.

Gotsi, Daniella, Ali Haider, Joanna Ivars, and Marloes Van Den Berg, Supervisor: Linni Rita Gad. Roskilde University. 2006. URL: <http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/1829/1/final%20project.pdf>

Homer. *L'ODISSEA*. Versió de Carles Riba (1993). Barcelona: La Magrana.

Kaul, Fleming (1998). *Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography*. Copenhaguen: National Museum of Denmark, Department of Danish Collections.

Isakson, Börje (text) i Jens Ahlbom (dibuixos) (2009). *Gro og Solvognen*. Gedved: Forlaget Yduns Æbler.

Jacobsen, Jens Peter (1880). *Niels Lyhne*. Traducció Ana Sofia Pascual Pape. Barcelona: Acantilado, 2003.

Kristiansen, Kristian i Thomas B. Larson (2005). *La emergencia de la sociedad del bronce. Viajes, transmisiones y transformaciones*. Traducció: María José Aubet. Barcelona: Bellaterra. 2006.

Kristiansen, Kristian (1998), *Europa antes de la Historia: Los fundamentos prehistóricos de la Europa de la Edad del Bronce y la primera Edad del Hierro*. Traducció María José Aubet. Barcelona: Península. 2001.

Kristiansen, Kristian (1992). “The strength of the past and its great might; an essay on the use of the past”. *Journal of European Archaeology*. 1: 3-32.

Kristiansen, Kristian (2011). *Constructing Social and Cultural Identities in the Bronze Age*. (209) Academia.edu. URL: http://www.academia.edu/739240/Constructing_Social_and_Cultural_Identities_in_the_Bronze_Age

Kristiansen, Kristian (1978). *The Consumption of Wealth in Bronze Age Denmark. A Study in the Dynamics of Economic in Tribal Societies*. (158) Academia.edu. URL: http://www.academia.edu/247779/The_Consumption_of_Wealth_In_Bronze_Age_Denmark

Kristiansen, Kristian (1996). *The Destruction of the Archaeological Heritage and the Formation of Museum Collections. The Case of Denmark*. Academia.edu URL: http://www.academia.edu/353680/The_Destruction_of_the_Archaeological_Heritage_and_the_Formation_of_Museum_Collections

Kristiansen, Kristian (1999). *The Emergence of Warrior Aristocracies in Later European Prehistory and Their Long- Term History*. (176) Academia.edu. URL: http://www.academia.edu/353670/The_Emergence_of_Warrior_Aristocracies_in_later_European_Prehistory

Kristiansen, Kristian (2010). *Rock Art and Religion*. (100) Academia.edu. URL: http://www.academia.edu/247785/Rock_art_and_religion

Kristiansen, Kristian (2011). *A Social History of Danish Archaeology (Reprint with New Epilogue)*. Academia.edu URL: http://www.academia.edu/739299/A_social_history_of_Danish_Archaeology_with_an_new_epilogue_The_Reappearance_of_Nationalism_and_a_Romantic_Past

Milton, Freddy (2003), *Jomsvikingerne SOLVOG NEN*. Zelhem: Arboris

Müller, Sophus. *Solbilledet fra Trundholm*. URL: <http://nordvestsjaelland.dk/artikler/1910/1910%2021-038%20Muller,%20Sophus%20-%20Solbilledet%20fra%20Trundholm.pdf>

National Museum of Denmark. URL : <http://natmus.dk/en/>

Nationalmuseet, Museumbutikken, URL: <http://www.museumsbutikken.dk/>

National Museum of Ireland. *Bronze Age*. URL: <http://www.museum.ie/en/collection/bronze-age.aspx>

Origenes *Kalendariae Italicae*. URL: <http://www.archive.org/details/origineskalenda01gres>

Quesada Sanz, Fernando. *Carrosen el antiguo Mediterráneo: de los orígenes a Roma. Historia del carruaje en España*, Madrid. FCC-Cinterco. URL: www.uam.es/.../equus/carros%20FQuesada.pdf

Royal Academy of Arts. UPR: <http://www.royalacademy.org.uk/exhibitions/bronze/about-the-exhibition/>

Ryning, Bent (1981). *Denmark. Introduction-Prehistory*. Copenhagen: Royal Danish Ministry of Foreign Affairs.

Saga=Book of the Viking Club URL: <http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Saga-Book%20I-22%20searchable/Saga-Book%20III.pdf>

Sandars, Nancy K. (1995). *Prehistoric Art in Europe*. New Haven and London: Yale University Press.

Solà-Morales, Ignasi (1985). *La Exposición Internacional de Barcelona 1914-1929: Arquitectura y Ciudad*. Barcelona: Feria de Barcelona.

Sparavigna, Amelia Carolina. Politecnico di Torino. URL: <https://sites.google.com/site/archaeopapers/denmark>

Stig Sørensen, Marie Louise (1996). “The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark”. *Nationalism and archaeology in Europe*. Edited by Margarita Díaz-Andreu & Timothy Champion. London: UCL Press Limited.

Tombs, Robert (2002). “Política”, editat per T.C.W. *El siglo XIX. Europa 1789-1914*. Cambridge: Oxford University Press.

Vandkilde, Helle (2011). *Bronze Age Beginnings in Southern Scandinavia 2300-1500*. Aarhus: Aarhus University in Denmark URL: [http://pure.au.dk/portal/en/publications/bronze-age-beginnings-in-southern-scandinavia-23001500-bc\(20589813-272b-4da7-a882-e08fb71b2402\).html](http://pure.au.dk/portal/en/publications/bronze-age-beginnings-in-southern-scandinavia-23001500-bc(20589813-272b-4da7-a882-e08fb71b2402).html)

Westphael, Annie (2009). *Gro og Solvognen*. Gedved: Forlaget Yduns Æbler

OBRES DE REFERÈNCIA

Britannica Academic Edition. Entrada: “Denmark”. Accés via UPF.

Enciclopèdia Catalana: *mes sinòdic*: URL: <http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dia/cerca?s.q=mes+sin%C3%B2dic&s.book=&search-go=Cerca>

The Guardian. UPR: <http://www.guardian.co.uk/artanddesign/2012/jun/25/bronze-exhibition-royal-academy-sculpture>

Merriam Webster: *wagon*: *1b: a lighter typically horse-drawn vehicle for transporting goods or passengers*

Viquipèdia. URL: http://ca.wikipedia.org/wiki/Universitat_Popular

Wikipedia: Roman calendar: URL:
http://en.wikipedia.org/wiki/Viking_Society_for_Northern_Research

Wikipedia: *ciclo de mundinal*. URL:
http://en.wikipedia.org.es.mk.gd/wiki/Roman_calendar#Nundinal_cycle

ANNEXES

Pàgina 65	Notícia de la troballa al <i>HOLBÆKS AMTS AVIS</i> , de HOLBÆK, del 23 Setembre 1902.
Pàgina 66	Portada del mateix diari.
Pàgina 67	Pàgina del mateix diari a on hi ha la notícia.
Pàgina 68	Notícia de la troballa al <i>POLITIKEN</i> , de COPENHAGUEN, (amb la traducció de Ramon Bosch) del 23 Setembre 1902.
Pàgina 69	Portada del mateix diari.
Pàgina 70	Portada i contraportada del catàleg de viatges de l'agència SPIES.
Pàgina 71	Portada de <i>GRO OG SLOVOGNEN</i> , de Annie Westpahl.
Pàgina 72	Una pàgina del mateix llibre.
Pàgina 73	Portada de <i>SOLVOGNEN</i> , de Börje Isaakson.
Pàgina 74	Una pàgina del mateix llibre.
Pàgina 75	Portada de <i>SOLVOGNEN</i> , de Freddy Milton.
Pàgina 76	Una pàgina del mateix llibre.

Holbæk Amts Avis.

Politisk og Avertissements-Tidende for By og Land.
Udgaaet hver Dags Morgens (Mandag undtagen).

Bestyrelsestele 10 Dns, Indtægt 15 Dns, Læremønstre (Brev) 20 Dns pr. Kopistafelt.

Nr. 219.

Tirsdag den 23. September 1902.

54 Hærg.

Teilmanns Vine.

Abonnement
paa
nærværende Blad
bedes fornyet inden den 27. d.

**Hotel
„Postgaarden“
er gjenaabnet
og anbefales det ærede
Publikum.**

Wobler. Staaubestanden
14. Skov. Deres
Købtehold Indtækt

Valgresultatet 3die Kreds.

„Støtte-Parti“ Præsident: **Steen**
Som en Resultatet Kreds
Befolkningen i Kreds omfatter 2700
af de valgberettigede og i den sidste
af disse valgberettigede er der
indkommet 1400 stemmer.

Steen er valgt med 670 stemmer
mod 600 for **Steen**.
Steen er valgt med 670 stemmer
mod 600 for **Steen**.
Steen er valgt med 670 stemmer
mod 600 for **Steen**.

Steen er valgt med 670 stemmer
mod 600 for **Steen**.
Steen er valgt med 670 stemmer
mod 600 for **Steen**.
Steen er valgt med 670 stemmer
mod 600 for **Steen**.

og Gæstgæster, som den Høje er
„Jæger“ — for alle at sig forklare
—, som den fælles lærer og
Kontrollanten eller — Gæstgæster!

Shal Pastor Sverfen for Provstieret?

Adm. Forb. **Adm.**
Som medholdt for „Det. Dem.“
Kredet, at det var afgjort, at
for Pastor Sverfen blev den i Gode
om den næste Høst påbegyndt og
en Provstieret.

Det er vist, at det er muligt
for Pastor Sverfen at blive
Provstieret, men det er dog
ikke sikkert, da det er afhængigt
af den næste Høst.

Variser- og Høstingens Efterveer.

Den, som holder Varis og
Høstingens Efterveer, er
ikke den samme som den, som
holder Varis og Høstingens
Efterveer.

Brekurt fra Hoved- staden.

Et Hovedstadsbrev.
Det er vist, at Hovedstaden
ikke er den samme som den,
som holder Hovedstaden.
Hovedstaden er vist, at det
er muligt for Hovedstaden
at blive Hovedstaden.

Jæger Attribut.

Bestyrelsen i Hovedstaden
har besluttet at give
Jæger Attribut til den,
som holder Jæger Attribut.

Dele i Hovedstaden.

Dele i Hovedstaden er vist,
at det er muligt for Hovedstaden
at blive Hovedstaden.
Hovedstaden er vist, at det
er muligt for Hovedstaden
at blive Hovedstaden.

Vælt i Hovedstaden.

Vælt i Hovedstaden er vist,
at det er muligt for Hovedstaden
at blive Hovedstaden.
Hovedstaden er vist, at det
er muligt for Hovedstaden
at blive Hovedstaden.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

40 Timer ved et Piano

40 Timer ved et Piano er vist,
at det er muligt for 40 Timer
ved et Piano at blive 40 Timer
ved et Piano.

Det menneskelige Gjern.

Det menneskelige Gjern er vist,
at det er muligt for Det
menneskelige Gjern at blive
Det menneskelige Gjern.

En røgfri Storstad.

En røgfri Storstad er vist,
at det er muligt for En
røgfri Storstad at blive En
røgfri Storstad.

Dagens Mand i Norge.

Dagens Mand i Norge er vist,
at det er muligt for Dagens
Mand i Norge at blive Dagens
Mand i Norge.

Petroleums-Tov.

Petroleums-Tov er vist, at det
er muligt for Petroleums-Tov
at blive Petroleums-Tov.
Petroleums-Tov er vist, at det
er muligt for Petroleums-Tov
at blive Petroleums-Tov.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Støtte-Parti.

Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.
Støtte-Parti er vist, at det
er muligt for Støtte-Parti
at blive Støtte-Parti.

Página amb la notícia de la troballa al
HOLBÆKS AMTS AVIS del 23 Setembre 1902

Handelstidende.

Rijebachmanns Hæder...
Rijebachmanns Hæder...
Rijebachmanns Hæder...
Rijebachmanns Hæder...

Sidste Nyt.
Sjældent...
Sjældent...
Sjældent...

Klubben "Guldbejdere"
Klubben "Guldbejdere"
Klubben "Guldbejdere"
Klubben "Guldbejdere"

Danmark...
Danmark...
Danmark...

5 nye
Prospekt-Brevkort
af Holbæk og Umegn
er i Dag udkomne.

Konfirmations-Saver!
Guid og Selve hos
Valdemar Frandsen.
Frihåndsprædte Hals
læs Høvedet hos os, vi har...
Fornesbeck's The
Forenede Chr. Andkjæm.

Til Konfirmationen.
Guld- og Sølvvarer
Lauritz Mathiesen Guldmedaljevarende.
Lauritz Mathiesen Guldmedaljevarende.
Lauritz Mathiesen Guldmedaljevarende.

Plads søges
og tilbydes.
Vige.
Vige.
Vige...

Ekstrakt Grolin.
Ekstrakt Grolin.
Ekstrakt Grolin...

Rosenborg
Brøndanstalts
Julius Døhrle

Oldsagsfund i Odsherred.

Sjældne Genstande fra
Bronzealderen.

Direktor Sophus Müller
udtaler sig.

Fra Nykøbing, Sjælland, skrives
til R. B. den 21.:

Paa den Staten tilhørende Ejen-
dom, Fællesmosen og Trundholmen i
Højby Sogn, er der i Følge *Nykøbing-
Posten* i disse Dage gjort et inter-
essant Fund. Ved Pløjning af et
ukultiveret Areal stødte Opsynsman-
den ca. 8 Tommer under Jordens
Overflade paa nogle Bronzeegenstande,
bestaaende af et rundt Skjold af ca. 12
Tommers Tværmaal, paa begge Sider
rigt ornamenteret og paa den ene Side
forsynet med Resterne af en Guld-
plade, presset ned i Ornamenterne.
Den øvrige Del af Guldpladen er for-
modentlig bleven afreven af Ploven.
Endvidere en Hest af ca. 6 Tommers
Højde og ca. 9 Tommers Længde samt
forskellige Stykker af en 4-hjulet
Vogn. Af Vognen var kun det ene
Hjul i hel Tilstand, af de andre er
der kun fundet nogle Brudstykker.
Saavel Vognstykkerne som Hesten var
ornamenterede paa samme Maade som
Skjoldet.

Efter at oldnordisk Museum var
underrettet om Fundet, ankom i Dag
nogle Herrer derfra, og de var straks
Eftermiddag tilligeme! Skovkas-
serer West ude paa Mosen for at fore-
tage nærmere Undersøgelser, som
muligvis vil bringe flere Ting for
Dagen.

I Gaar telegraferes fra Nykøbing:
Direktor Müller fra Nationalmuseet
og to af hans Assistenten har i Gaar
Eftermiddags foretaget Opmaalinger
og Undersøgelser paa Mindstedet.
Der fandtes ved disse Undersøgelser

Objecte antic a Odsherred.

El Director Sophus Müller comenta.

A la ciutat de Nykøbing, Sjælland,
escriu a R.B. el dia 21:

A la propietat estatal de Fællesmosen i
Trundholmen del municipi de Højby,
s'ha fet en aquests dies, segons el diari
Nykøbing Posten, una interessant
troballa a 8 polzades de sota terra.
Llaurant la terra en una zona no
cultivable, el treballador va rebre
l'impacte d'uns objectes de l'Edat del
Bronze. Es va trobar un escut de 12
polzades, amb una rica decoració per
ambdues cares. En una de les cares hi
havia restes de xapat d'or incrustat en
la decoració. Les altres parts de la xapa
han estat probablement fetes malbé
mentre es llaurava. A més a més, s'ha
trobat un objecte (un cavall) de 6
polzades d'alçada i 9 polzades de llarg
junt amb diferents peces d'un carro
amb quatre rodes. Només una roda del
carro està en perfectes condicions. De
la resta de rodes només se n'han trobat
alguns trossos. Tant el carro com el
cavall estan decorats de la mateixa
manera que l'escut.

Després que el Museu d'història antiga
nòrdica fos informat de la troballa, hi
van arribar alguns senyors d'aquesta
institució que, a la mateixa tarda, van
arribar a la zona de la troballa,
possiblement esperant trobar-hi més
objectes durant el dia.

Ahir el Director Müller del Museu
Nacional va telegrafiar des de
Nykøbing informant que dos dels seus
assistents han fet recerques i han pres
mesures del terreny on es van trobar els
objectes: una part del carro i una sèrie
de xapes d'or, que formen part de
l'escut. El Director del Museu declara
que la troballa té un gran valor per la
seva inusitada singularitat o raresa i
considera que aquestes restes provenen
de pobles de l'Edat del Bronze i d'un
lloc sagrat.¹

¹ Traductor: Ramon Bosch (Licenciat en Ciències Socials i Història per la Universitat de Roskilde)

Portada del POLITIKEN, de Copenhaguen, del 23 Setembre 1902.

POLITIKEN.
Tirsdag den 23de September.

Kjøbenhavn Læse- og Diskontobank.
Kjøbenhavn, den 23de September 1902.

Kunsludgave.
Salmeberet
H. C. Andersen
Vilhelm Pedersen

Casino.
København, den 23de September 1902.

Hotel Rindberg.
Stockholm

Stockholms äldsta Ista Kl. Höl.
Stockholms yngsta Ista Kl. Höl.
Stockholms billigaste Ista Kl. Höl.
Stockholms centralaste Ista Kl. Höl.

NYTT "American bar" NYTT!
Carl G. Berglund.

Rasmus Nielsens
Möbel-Etablissement.

Nielsen Kommissions-Salg.

Karim N. Petersen & Son.

Spise-Chokolade

Politikens Ekspedition.
København, den 23de September 1902.

Politikens
København, den 23de September 1902.

Køks fra Kjøbenhavn Gasværker.

Villa Haraldsgade 5.

Cafe Odlo.

G. W. Obels.

Politikens Ekspedition.

Morsø Støbejernsalg.

Skodsborg Sanatorium.

Genem Tyskland!

DAG DAG DAG

PORTADA I CONTRA PORTADA DEL CATÀLEG DE L'AGÈNCIA DE VIATGES SPIES I LOGO DE L'AGÈNCIA

Spies Easy Travel – vi gør rejsen endnu nemmere

Vi har sat os for, at det skal være afslappende og nemt at rejse. Derfor har vi skabt Spies Easy Travel. Det betyder, at du kan checke din bagage ind på hotellet ved hjemreise, så du slipper for at stå i kø i lufthavnen. Du kan også tage op til 10 kg ekstra bagage med, og endelig nyder du godt af vores direkte forbindelse mellem lufthavn og hotel. Spies Easy Travel tilbyder Sunday Breaks og udvalgte Sunrise Resorts.

Gratis WiFi

– gå online overalt på hotellet

Til sommer er der godt nyt til dig, der gerne vil surf på nettet i ferien. På Sunwing Resort og på lang række af vores andre hoteller kan du nemlig koble dig op overalt på hotelområdet. Nemme gratis. Så bliver det ikke nemmere at læse nyheder fra ohyld, af din laptop eller dine ferieoplysninger med dine Facebook-venner!

Swim Out

– hop i poolen fra din terrasse

Den ultimative oplevelse af total afslapning og komfort. Sætter du pris på lidt ekstra luksus, skal du vælge et værelse eller en lejlighed med direkte adgang fra din egen terrasse. Vi kalder det Swim Out. På nogle af vores hoteller får du egen pool, og på andre deler du poolen med dine naboer. Velkommen!

SPANIEN PORTUGAL

Den
Franske Riviera

Få masser af inspiration til ferien

Din kundeservice er altid til rådighed

SPIES

FERIER DU IKKE VIL HJEM FRA

Bestil rejsen på spies.dk eller 70 10 42 00

Du er også velkommen i en af vores butikker:
København: Rådhus 3 • Århus: Store Torv 9 • Aalborg: Vestrebro 65

SPIES
FERIER DU IKKE VIL HJEM FRA

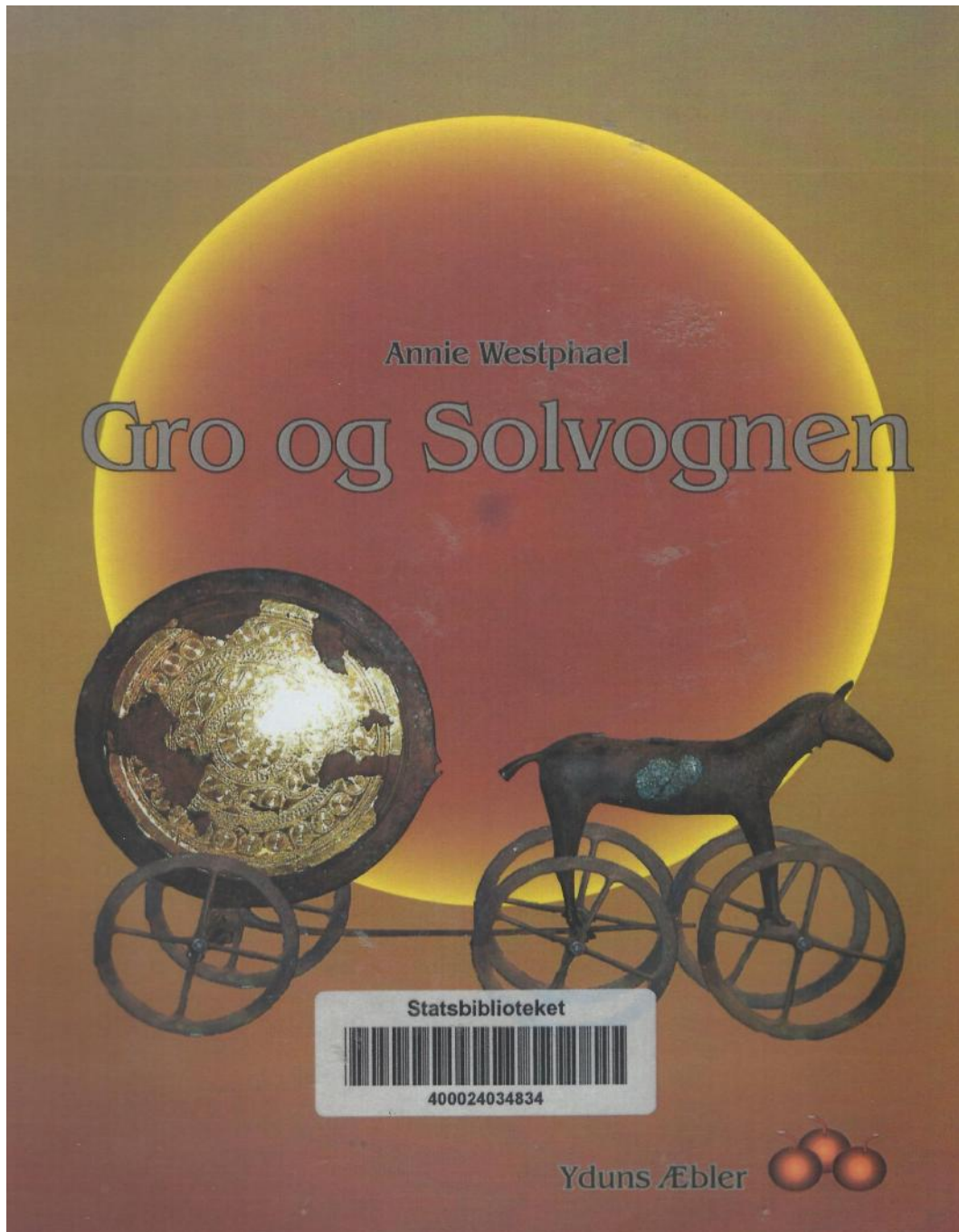

SPIES

The Spies logo consists of a circle of specific color and the word "SPIES" in a specific font. The color and font are trademarks of Spies. The use of the logo in other contexts without the permission of Spies is prohibited.

70

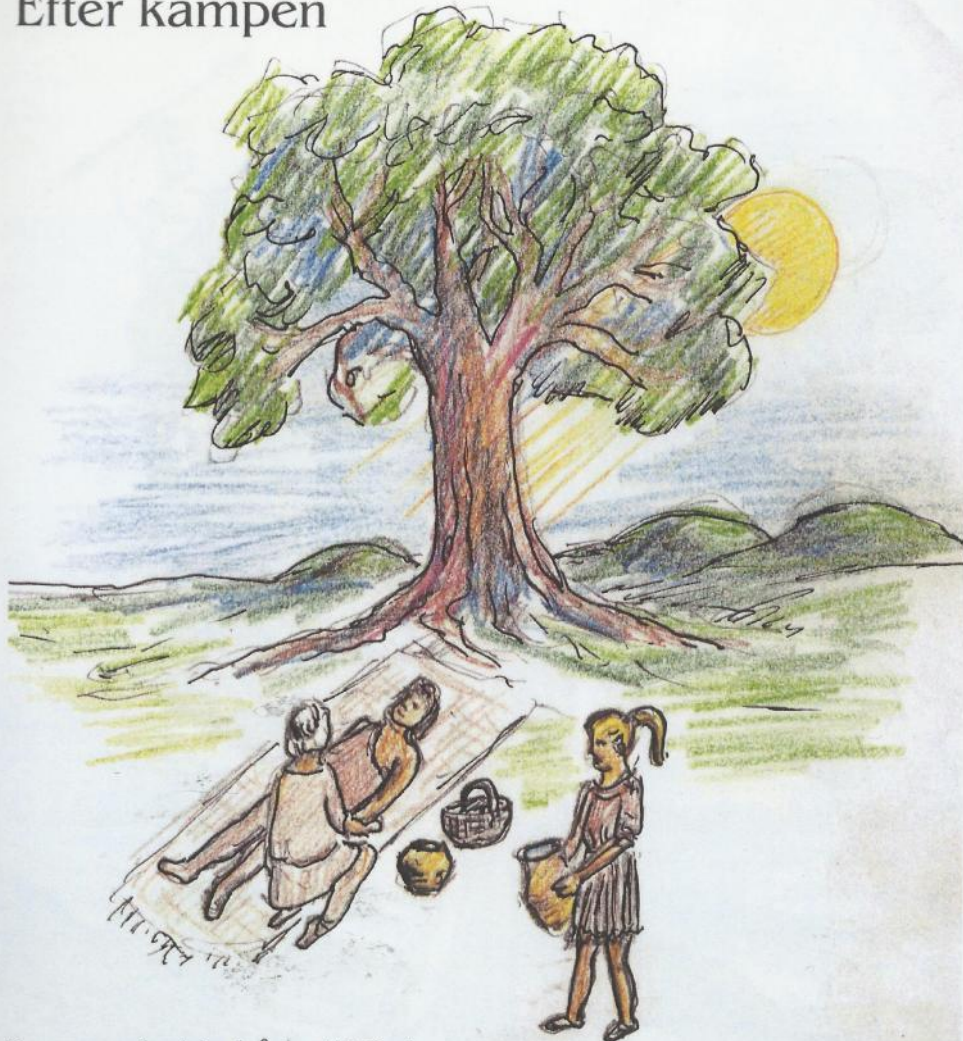
Portada de
GRO OG SOLVOGNET
d'Annie Westphael

Una pàgina de *GRO OG SOLVOGNEN*

d'Annie Westphael

Efter kampen

Der er arbejde både til Urd
og Gro med at ordne sår.

Desværre er høvdingen så
hårdt såret, at han ikke bliver
rask.

Også en kvinde og to børn
er blevet dræbt.

Men fjenderne er jaget på
flugt.

Portada de
SOLVOGNETEN
de Börje Isakson

solskiven

»Se, en bronzealderfrisbee.«

August holdt en rund, brunlig skive i hånden, men inden Amanda kunne nå at kigge, kastede han den. Skiven sejlede graciøst i den svage vind. Et vindpust fik den til at stige og dreje, inden skiven fløj ind i hasselkrattet ved den udtørrede bæk.

»Er du rigtig klog?«

Amanda skyndte sig hen til August og stirrede vredt på ham.

»Du ved jo, at vi skal give alt det, vi finder, til far eller Marie.«

»Åh, vi er jo langt væk fra udgravningen, og det var jo bare et rustent stykke blik, et gammelt låg.«

»Alting kan være af betydning,« sagde Amanda. »I bronzealderen kunne de mennesker, der boede her, ikke skrive og læse. Vi har intet nedskrevet, der fortæller, hvordan de levede. Derfor er den mindste lille ting, som kan lære os noget om dem, vigtig.«

»Hvis de ikke engang kunne læse og skrive, hvad kan de så lære os?« spurgte August. »Vi kan vel nok finde ud af at støbe bronze, hvis vi vil.«

»Forstår du det ikke?« Amandas stemme dirrede rasende. »Indianerne kunne heller ikke læse og skrive, men alligevel vidste de meget om, hvordan man passer på naturen. Ved at finde ud af, hvordan folk levede før i tiden, kan vi lære en masse om, hvorfor vi gør, som vi gør i dag. Og en masse andet.«

Portada de
SOLVOGNER
de Freddy Milton

JOMSVIKINGERNE **SOLVOGNER**

AF FREDDY MILTON

ARBORIS

Una pàgina de
SOLVOGNET
de Freddy Milton

